

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra primární a preprimární pedagogiky

Bakalářská práce

Environmentální výchova v mateřské škole a školní zahrada jako součást edukačního procesu

Vypracovala: Králová Vendula

Vedoucí práce: PhDr. Vácha Zbyněk Ph.D.

České Budějovice 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích dne: 17. dubna 2024

Vendula Králová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat zejména vedoucímu práce PhDr. Zbyňku Váchovi, Ph.D. za odborné vedení, za cenné rady, a především velkou trpělivost. Rovněž bych chtěla poděkovat paní ředitelce a kolegyním v mateřské škole Hrdějovice za jejich ochotu a pomoc, a také své rodině za jejich velkou trpělivost a vstřícnost.

Abstrakt

Bakalářská práce je zaměřena na environmentální výchovu a její začlenění do výuky v mateřské škole. Práce se zabývá možnostmi realizace environmentální výchovy ve vnitřních i venkovních prostorech a využití školní zahrady jako nástroje edukačního procesu. Teoretická část se věnuje termínům propojeným s environmentální výchovou. Zmiňuje soulad předškolního dítěte a přírody v souladu s platným RVP PV. Poukazuje na zásady, metody a rizika environmentální výchovy v předškolním vzdělávání. V neposlední řadě se zabývá historií školních zahrad a užití zahrad všemi smysly. Praktická část se věnuje aktivitám pro rozvoj environmentální výchovy předškolních dětí, které jsou rozdělené do čtyř ročních období.

Klíčová slova: environmentální výchova, školní zahrady, environmentální výchova v edukačním procesu, venkovní aktivity, vztah dítěte a přírody

Abstract

The bachelor thesis focuses on environmental education and its integration into kindergarten teaching. It discusses the possibilities of implementation of environmental education both indoors and outdoors and the use of a school garden as a means of educational process. The theoretical part examines the environmental education terminology, its broader context in terms of pre-school education, and fulfilment of the objectives of the current Framework Educational Programme for Pre-school Education. It points out the principles, methods and risks of environmental education in pre-school education and its interconnection with other disciplines, e. g. ecology. It also discusses the history of school gardens and their sensory perception. The practical part describes suggested activities for environmental education of pre-school children. The practically oriented activities are divided according to the seasons and put emphasis on engaging the children in the education process, meaning they learn about nature and build a relationship with it through these activities.

Keywords: environmental education, school gardens, environmental education in the educational process, outdoor activities, child-nature relationship

Obsah

ÚVOD.....	11
TEORETICKÁ ČÁST	13
1 Pojmy spojené s environmentální výchovou	13
1.1 Environmentální výchova.....	13
1.1.1 Cíl environmentální výchovy	13
1.1.2 Environmentální výchova pro děti	14
1.2 Ekologie	14
1.3 Ekologická výchova	14
1.4 Environmentalistika	15
1.5 Výchova k udržitelnému rozvoji	15
1.6 Environmentální vzdělávání výchova a osvěta (EVVO)	15
2 Rozsah kontaktu s přírodou	17
3 Pobyt venku	18
4 Přírodovědná gramotnost.....	20
5 RVP PV pro environmentální výchovu	21
5.1 Dílčí vzdělávací cíle	21
5.2 Výstupy na konci předškolního vzdělávání podle RVP PV.....	22
5.3 Rozvoj klíčových kompetencí environmentální výchovy.....	22
5.3.1 Kompetence k učení.....	23
5.3.2 Kompetence k řešení problémů.....	23
5.3.3 Kompetence komunikativní	23
5.3.4 Kompetence sociální a personální	23
5.3.5 Činnostní a občanské kompetence	23
5.4 Rizika environmentální výchovy dle Jančaříkové	24

5.4.1	Ohrožující prostředí	24
5.4.2	Nevhodné prostředí	24
5.4.3	Příliš úzkostlivá péče o děti	24
5.4.4	Nedostatečná možnost k rozvoji emocionality	25
5.4.5	Vytržení z reality.....	25
5.4.6	Špatný výběr publikací	25
5.4.7	Nedostatečná připravenost pedagogů.....	25
5.4.8	Nevhodně zvolená metodika	25
5.4.9	Přílišná aktivita	25
5.4.10	Nerespektování potřeb	25
5.4.11	Velký počet dětí na jednoho pedagoga	25
5.4.12	Špatná spolupráce s ostatními.....	26
5.5	Hodnocení.....	26
6	Didaktické zásady pro děti předškolního věku.....	27
6.1	Výchovné a dílčí vzdělávací působení	27
6.2	Vědeckost.....	27
6.3	Přiměřenost	27
6.4	Srozumitelnost	27
6.5	Správná komunikace i neverbální	28
6.6	Individuální přístup	28
6.7	Názornost.....	28
6.8	Poskytování podnětů pro všechny smysly	28
6.9	Využívání prostředí	28
6.10	Těsné propojení se životem	28
6.11	Aktivita	29
6.12	Bezprostřední zpětná vazba.....	29

6.13	Posloupnost	29
6.14	Systematičnost	29
6.15	Zásada komplexního rozvoje.....	29
6.16	Trvalost.....	29
6.17	Opakování	29
6.18	Neporovnávání.....	30
6.19	Hygieny a bezpečnosti, včetně emocionální.....	30
7	Didaktické metody	30
7.1	Pozorování.....	30
7.2	Experimentování	30
7.3	Výchova prací	31
7.4	Interdisciplinární přístup.....	31
8	Předškolní věk	32
9	Zahradní pedagogika.....	33
9.1	Historie školních zahrad	34
9.2	Zahrada všemi smysly	35
9.2.1	Zrak.....	36
9.2.2	Sluch.....	36
9.2.3	Hmat.....	36
9.2.4	Čich.....	36
9.2.5	Chuť.....	36
9.3	Edukační potenciál zahrady	37
9.4	Přírodní školní zahrady.....	37
9.4.1	Prvky přírodní zahrady	37
PRAKTICKÁ ČÁST		39
1	Jaro ťuká na vrátka	39

1.1	Pozorování semene	43
1.2	Sadba hrachu	44
1.3	Jak zrnko roste.....	46
1.4	Ovoce a zelenina	48
1.5	Bylinková spirála.....	50
1.6	Pozorování rozkvetlých stromů	50
1.7	Svátek matek.....	51
2	Léto voní po bylinách	52
2.1	Meduňková šťáva	53
2.2	Sklízení záhonů.....	53
2.3	Pažitková pomazánka	54
2.4	Mraveniště	55
3	Barevný Podzim.....	57
3.1	Levandulové sáčky	58
3.2	Stonožky a věnce z listí.....	58
3.3	Příprava záhonů na zimu	59
3.4	Vaříme přesnídávku	59
3.5	Jablečný štrúdl	60
3.6	Uspávání broučků.....	61
3.7	Ježčí ubytovna, hrabání listí	62
4	Pohádková Zima	65
4.1	Slunečnice	66
4.2	Výtvarné vyjádření zasněženého stromu	66
4.3	Výroba lojových koulí a zavěšení na zahradu	67
4.4	Polytechnické činnosti – skládání a natření ptačího krmítka	68
4.5	Návštěva lesa a krmelce.....	69

5	Evaluace činností.....	70
6	Diskuse	72
	Závěr.....	73
	Použité zdroje.....	75
	Seznam příloh	79

ÚVOD

Environmentalistické téma jsem si pro svou bakalářskou práci vybrala proto, že si myslím, že v dnešní době tráví děti v přírodě méně času a zastávám názor, že pobyt dětí v přírodě je velmi důležitý. Příroda nám dává mnoho podnětů, které děti dokáží vnímat všemi smysly. Ať jde o barvy, vůně, floru i faunu. Pracuji ve vesnické mateřské škole a pobyt venku považuji za nejdůležitější část dne. Snažím se o to, aby děti byly co nejvíce v souznění s přírodou. Myslím si, že děti z vesnické mateřské školy mají větší možnosti být blíže k přírodě a tohoto potenciálu je třeba patřičně využít. Jsme malá mateřská škola, ale máme možnost realizovat edukační proces jak na školní zahradě, tak v blízkém okolí lesa.

Školní zahrada je členěna na několik částí. Na hrací plochy, kde se nacházejí prolézačky, pískoviště a hřiště a na část, která slouží pro rozvoj environmentální výchovy v předškolním věku. Okrasnou zahradu, bylinkovou spirálu a tři zeleninové záhony, které vnímají děti jako součást mateřské školy a lze na tomto základě velice kvalitně prohlubovat kladný vztah k přírodě. Environmentální výchovu prohlubujeme i při procházkách a poznávání okolí, návštěvy nedalekého lesa a pozorování života v lese, a to za každého počasí. „Pro děti v předškolním věku je ideálním prostředím, kde se mohou setkávat s „třetím učitelem“, zahrada“. (Jančaříková, 2013, s.10) Vesnická mateřská škola má velké výhody, protože má možnost sblížení s přírodou dostupnější než děti v mateřských školách ve městě. I když i ve městě lze najít ten svůj kousek přírody, třeba jen pomocí květin nebo bylinek v truhlících. Lze jim pobyt v mateřské škole doplňovat návštěvou ekocenter, které pro tyto děti vytvářejí velice zajímavé programy. V naší školce se snažíme, aby děti vnímaly přírodu jako součást jejich života, snažíme se, aby od raného věku chápaly, jak se k přírodě chovat a aby měly základy zdravého životního stylu.

Hlavním cílem práce je vypracovat environmentálně zaměřenou vzdělávací nabídku na téma „Co vyroste ze semene?“ a vytvořit další odpovídající aktivity cílené

na environmentální činnosti podle ročního období, které lze uskutečnit na školní zahradě. Aktivity budou rozdělené na čtyři roční období. Každé bude obsahovat náměty spojené s přírodou, především se školní zahradou.

TEORETICKÁ ČÁST

1 POJMY SPOJENÉ S ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVOU

S environmentální výchovou mají spojitost pojmy, jako např. ekologická výchova, environmentalistika, výchova k udržitelnému rozvoji, environmentální vzdělávání, výchova a osvěta – EVVO (Leblová, 2016).

1.1 Environmentální výchova

„Environmentální výchova je projekt nejen náročný, ale i kontroverzní. To, co chceme, je změnit postoje dětí – ovlivnit způsob, jakým chápou, hodnotí a interpretují svět“ (Činčera, 2007, s. 9). Environmentální výchova je termín zaváděný ministerstvem životního prostředí od konce devadesátých let minulého století. Odhaluje důsledky činnosti lidí, které ohrožují život na Zemi. Vychovává ke kladnému přístupu a vztahu k přírodě. Environmentální výchova má v lidech budovat pozitivní vztah k přírodě, prožitky s přírodou. Zabývá se poznáváním vztahů v přírodě a vlivu člověka na ní (Leblová, 2016). Dle Jančaříkové (2010) dnes definujeme environmentální výchovu jako všechny výchovné a vzdělávací snahy, jejichž cílem je zesilovat zodpovědnost jedinců za stav přírody a životního prostředí, rozvíjet tvořivost a citlivost v péči o přírodu.

1.1.1 Cíl environmentální výchovy

Cílem environmentální výchovy by měl být člověk s rozvinutým zájmem o přírodu. Člověk, který má touhu ji poznávat a ochraňovat s tzv. environmentální citlivostí (Leblová, 2016). „Environmentální výchova v mateřské škole má dětem umožnit osobní zkušenost s přírodou, nechat jim ji zažívat všemi smysly“ (Leblová, 2016, s. 16). Environmentální výchova dává možnost rozvíjet všechny kompetence dané Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání (Leblová, 2016). Jančaříková (2010) uvádí, že by environmentální výchova předškolního vzdělávání (EV PV) měla umožnit pobývání dětí v přírodě tak, aby měly možnost prožívat všechny krásy přírody. Samotný pobyt venku nestačí. Důležité kořeny pro rozvoj environmentální výchovy jsou rodiče, učitelé a prostředí, ve kterém se dítě vyskytuje.

1.1.2 Environmentální výchova pro děti

„Environmentální výchova je součástí současného všeobecného vzdělávání a je zaměřená na ochranu a tvorbu životního prostředí“ (Průcha, 2013, s. 70).

Jančaříková (2010) uvádí, že každé dítě ke svému zdravému rozvoji potřebuje dostatek času stráveného v přírodě. Dostatek času v přírodě v raném dětství umožňuje komplexně pochopit přírodu a přírodní jevy. Příroda může plnit důležitou edukační roli. Hovoří se, že příroda je nejlepší učitel a poskytuje dětem dostatečné množství podnětů. Podněty, které jsou dítěti poskytnuty, vnímá dítě všemi smysly. Pro vytvoření vztahu k přírodě je předškolní věk a mladší školní věk nejzásadnější. Podle Leblové (2016) je pro tyto děti typický egocentrismus, zajímá je, co je teď a tady. V dětech vzbuzujeme smysl pro dobrodružství, učíme vztahy k reálným věcem, příliš nezjednodušujeme. Necháme děti prožít opravdové příběhy a dobrodružství. Jančaříková (2017) popisuje, že přírodovědné vzdělávání je mezioborové, protože zahrnuje jak přírodovědné obory, tak i primární pedagogiku. Environmentální výchova pozitivně působí na sociální vývoj jedince a taktéž i na jeho emoční vývoj.

1.2 Ekologie

Ekologie je biologická věda, zabývající se vztahem organismů a prostředím a vztahu organismů navzájem (Leblová, 2016). Přívratský & Teodoridis (2008, s. 6) definují ekologii jako „vědní obor, který se zabývá studiem vztahů mezi biologickými druhy a jejich totálním prostředím“.

1.3 Ekologická výchova

Ekologická výchova je proces cílevědomého osvojování a rozvíjení ekologického poznání, citlivosti a odpovědnosti, které se promítají v chování jednotlivce (Průcha, 1995). Ekologická výchova je obor přesahující rámec přírodovědy. V minulosti se zaměřovala pouze na ochranu vzácných druhů, dnes chápeme slovo ekologický, jako šetrný k životnímu prostředí (Kroufek & Kroufková, 2015).

1.4 Environmentalistika

Environmentalistika zkoumá, jak člověk působí na ekosystémy. Náplní je ochrana životního prostředí, prevence a náprava škod způsobené lidmi. Environmentalistika zasahuje do dalších vědních oborů jako je biologie, chemie, fyzika, etika či ekologie (Leblová, 2016). Environmentální výchova není jen téma, jeho cíle zahrnují mnohem více než jen učení informací. EV je řízena posláním jedince naučit řešit problémy životního prostředí (Aldrich-Moodie & Kwong, 1997).

1.5 Výchova k udržitelnému rozvoji

Výchova k udržitelnému rozvoji je další mezinárodně používaný termín. Chápeme ho jako odmítnutí konzumu a akceptování zdravého životního stylu. Předpokládá rozvinuté a prohloubené pochopení zákonitostí vývoje společnosti v oblasti ekonomické, kulturní, nebo sociální (Leblová, 2016). V návaznosti na globální, rozvojovou, nebo stále používanou ekologickou výchovu, se začal používat a upřednostňovat pojem výchova k udržitelnému rozvoji. Tento pojem se poprvé objevil na konci osmdesátých let (Činčera, 2007). Trvale udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby, a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů (Zákon č. 17/1992 Sb., Zákon o životním prostředí, 1991).

1.6 Environmentální vzdělávání výchova a osvěta (EVVO)

EVVO je zkratka termínu používaná ve Státním programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty. EVVO je důležitý preventivní nástroj pro ochranu životního prostředí. Jeho cílem je rozvoj kompetencí (znalostí, dovedností a postojů) potřebných pro environmentálně odpovědné jednání lidí. V roce 2008 byly vydány Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (MŠMT ČR) metodické pokyny k EVVO. Důležitou složkou je učení přímo venku v přírodě, což je hlavně pro děti předškolního věku důležité, protože se dítě harmonicky rozvíjí a souvisí s tím i jeho vitalita (Leblová, 2016). Realizace dokumentu je zakotvena v rámci platné právní úpravy.

Dle Jančaříkové (2010) se výchova, osvěta a vzdělávání provádějí tak, aby vedly k myšlení a jednání, které je v souladu s principem trvale udržitelného rozvoje, k vědomí odpovědnosti za udržení kvality životního prostředí jeho jednotlivých složek a úctě k životu ve všech jeho formách (§ 16 zákona č. 17/1992 Sb., Zákon o životním prostředí).

2 ROZSAH KONTAKTU S PŘÍRODOU

Rozsah kontaktu s přírodou v dětství má značný vliv na vztah člověka k přírodě v dospělém věku. Současná přetechnizovaná konzumní a hektická společnost je důvodem k narůstajícímu odcizení člověka od přírody. Mladá generace tráví více času na internetu, sociálních sítích a pobyt venku je u nich minimální. Chybí kontakt se zvířaty – myšlen je tím kontakt s hospodářskými zvířaty a velkou roli hraje i přílišná opatrnost rodičů (Ryplová, Chmelová & Vácha, 2019).

Takové odloučení od přírody se může považovat za součást civilizační krize. Jednou z možností, jak lze vrátit alespoň částečně děti do přírody a naučit je vnímat ji všemi smysly, je výuka ve venkovním prostředí. Příkladem vhodného prostředí pro vzdělávání v oblasti environmentální výuky je školní zahrada, která je výhodná z hlediska dostupnosti od budovy školy (Ryplová, Chmelová & Vácha, 2019).

Dětem lze dopomoci vytvořit kontakt s přírodou, a to časem stráveným v přírodě od útlého věku, kdy dospělý figuruje jako průvodce, sdílením nadšení pro přírodu s ostatními členy rodiny, nebo kolektivem mateřské školy, pravidelnými návštěvami přírody a seznámením dítěte se vším, co příroda nabízí (Strejčková, 2005). „Díky kontaktu s přírodou a zkušenostem jiných, bude dítě zvyklé pobývat v přírodě, jako by v ní bylo doma, nebude z ní mít strach, nebude se jí štítit ani se v ní nebude cítit nepohodlně“ (Strejčková, 2005, s. 43).

3 POBYT VENKU

V posledních letech došlo k odcizení člověka přírodě, děti venku tráví méně času, svá dobrodružství neprožívají v přírodě, ale spíše virtuálně. Odborníci poukazují na zhoršenou jemnou a hrubou motoriku, na více logopedických vad a častější změny v chování dětí, jako je agresivita. Mohou se objevit i neurózy, nebo závažné poruchy osobnosti. Je důležité, aby rodiče i pedagogové usilovali o vyvážené propojení venkovních a vnitřních aktivit (Jančaříková, 2010).

Nedostatek pobytu v přírodě může mít negativní dopad na psychické i tělesné zdraví dítěte. Civilizační choroby mohou být způsobené právě nedostatkem propojení člověka s přírodou. Může se objevit nadváha, stres, nebo jiné duševní poruchy. Dítě v předškolním věku nemůže samo ovlivňovat čas strávený v přírodě. Vzorem a průvodcem jsou mu dospělí, rodiče i učitelé (Jančaříková & Kapuciánová, 2013).

Lidé, s větší potřebou spojení s přírodou ví, jak čas rozdělit, aby mohli v přírodě strávit co nejvíce času. Chodí na procházky, jezdí na výlety, tráví venku co nejvíce volného času. Někteří lidé se právě kvůli přírodě stěhují z měst na venkov (Strejčková, 2005).

V dnešní době se mladá generace přírodě spíše oddaluje, za pomoci přetechnizované doby. Velký podíl na odcizení od přírody má i to, že plno dětí vyrůstá v panelových zástavbách. Odloučení od přírody se dá také považovat, jako část civilizační krize. Proto je potřeba v dětech zájem o přírodu vzbuzovat a k tomu mohou dopomoci i školní zahrady (Ryplová, Chmelová & Vácha, 2019).

Všechny malé děti jsou přirozeně zvědavé, ale někdy může být vlivem dospělých zatlačen kladný vztah k přírodě do pozadí (Strejčková, 2005). Děti potřebují trávit více času venku. Zejména malé děti jsou fascinovány brouky, ptáky, stromy a barevnými rostlinami (Aldrich-Moodie & Kwong, 1997). Je proto důležité trávit s dětmi venku dostatečně dlouhý čas, aby si samy utvářely pozitivní vztah k přírodě.

Pobyt v přírodě je finančně dostupné využití volného času a děti se neustále obohacují o nové zážitky a aktivity (Strejčková, 2005). V mateřské škole je nutné nastavit pravidla,

která děti dodržují a díky nim se předchází možným úrazům. Dle Jančaříkové (2013) jsou to pravidla sledování pedagoga, kdy se dítě od učitelky nevzdaluje, nebo neopouští skupinu. Dále je to ochrana přírody, kdy je dohlíženo na to, aby děti nepoškozovaly rostliny či neodhazovaly odpad. Dalším pravidlem je bezpečnost jedince i ostatních, kde je dětem vysvětleno, že nesmějí jíst žádné plody v přírodě a používat přírodniny, jako jsou například „klacky“. Ke hře se využívají jen za pozornosti pedagoga. V neposlední řadě, je pravidlem hygiena, kdy si děti neustále opakují mytí rukou a ošetření dezinfekcí.

Strejčková (2005) ve své publikaci uvádí, že při pobytu venku je dospělý člověk důležitý jako průvodce, kdy dodává dětem odvalu. Odvahou je myšleno, že se snaží děti podporovat ve zdolávání překážek a netrpí přílišnou úzkostí, aby si dítě neublížilo, nebo se neumazalo, přičemž volí takovou metodu zdolávání překážek, která je přiměřená věku dítěte.

4 PŘÍRODOVĚDNÁ GRAMOTNOST

„Přírodovědná gramotnost (angl. scientific literacy) je definována jako schopnost přemýšlet a jednat aktivně ve všech věcech souvisejících s přírodními vědami a jejich principem“ (Jančaříková, 2017, s. 13).

Pro rozvoj přírodovědné gramotnosti dětí v předškolním věku jsou důležité čtyři základní oblasti – osvojování si přírodovědného jazyka, zájem zkoumat okolní svět, hra a prožitek a pozitivní vztah k přírodě (Jančaříková, 2017).

Jančaříková (2017) vysvětluje, že přírodovědnou gramotnost rozvíjíme proto, aby společnost disponovala lidmi, kteří se podílejí na ochraně přírody. Děti vedené v mateřské škole k přírodovědně gramotnosti budou rozvíjet své znalosti na základní škole. Pozorováním přírody se učí klást otázky a rozvíjí myšlení. Přírodní aktivity podporují zvědavost a rozvíjí komunikační schopnosti. Navíc se zlepšuje i celková motorika dětí a příroda pozitivně působí na jejich emocionální rozvoj.

5 RVP PV PRO ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVU

Platným dokumentem pro předškolní vzdělávání je Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání – dále jen RVP PV. Tento dokument rozlišuje pět vzdělávacích oblastí:

- Dítě a jeho tělo.
- Dítě a jeho psychika.
- Dítě a ten druhý.
- Dítě a společnost.
- Dítě a jeho svět.

Environmentální výchova se prolíná ve všech výše zmíněných oblastech, ovšem nejvíce se jí věnuje vzdělávací oblast Dítě a svět (RVP PV 2021 - MŠMT, 2021).

„Záměrem vzdělávacího úsilí učitele v environmentální oblasti je založit u dítěte elementární povědomí o okolním světě a jeho dění, o vlivu člověka na životní prostředí – počínaje jeho nejbližším okolím a konče globálními problémy celosvětového dosahu. Cílem je vytvořit elementární základy pro otevřený a odpovědný postoj dítěte (člověka) k životnímu prostředí“ (RVP PV 2021, s. 27).

Tato vzdělávací oblast nejvíce zasahuje do životního prostředí a ekologického chování. Děti se postupně seznamují s okolím a vytvářejí si k němu kladný vztah (Leblová, 2016).

5.1 Dílčí vzdělávací cíle

Dílčími vzdělávacími cíli pro environmentální výchovu jsou:

1. Vytváření pozitivního vztahu k přírodě.
2. Seznámení se s prostředím, ve kterém dítě žije.
3. Rozmanitosti prostředí a proměny.
4. Pochopení pozitivního i negativního dopadu lidského chování.
5. Seznámení s jednoduchými činnostmi, vytváření zdravého prostředí.
6. Seznámení se s živou a neživou přírodou (RVP PV, 2021).

Skutečnost, že je environmentální výchova součástí platného RVP pro všechny vzdělávací stupně, je výsledkem řady dohod a mezinárodních úmluv. RVP PV určuje, co učitel dítěti nabízí, co u něho podporuje, předpokládá určitá rizika a obsahuje očekávané výstupy (Jančaříková, 2010).

5.2 Výstupy na konci předškolního vzdělávání podle RVP PV

Na konci předškolního období lze doporučit podle platného RVP PV tyto následující výstupy:

- Orientovat se v prostoru, umět zdolávat překážky, pohybovat se v rozmanitém prostoru.
- Používat všechny smysly, rozlišovat předměty zrakově, sluchově, hmatově, čichově.
- Rozlišovat, co zdraví škodí a prospívá.
- Být pohybově aktivní a pečovat o své zdraví.
- Umět pojmenovat věci kolem sebe.
- Být samostatný jedinec s vlastními názory, které umí samostatně reprodukovat.
- Mít kladný vztah k živé i neživé přírodě.
- Umět chránit životní prostředí, vědět, jak ho může člověk poškozovat.
- Vědět, jak se dají chyby v přírodě napravit, nebo zmírnit.
- Chovat se ohleduplně k ostatním (RVP PV, 2021).

5.3 Rozvoj klíčových kompetencí environmentální výchovy

Pro předškolní vzdělávání určuje RVP PV (2021) jako zásadní klíčové kompetence. Kompetence k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, činnosti a občanské.

5.3.1 Kompetence k učení

- Dítě se učí spontánně, i vědomě, zapojuje se do činností, získané informace si zapamatuje; dokončí práci má elementární poznatky o světě, který dítě obklopuje, o proměnách.
- Klade otázky a dokáže na ně vhodně odpovědět všímá si dění kolem sebe.
- Své vědomosti uplatňuje v praktických činnostech (RVP PV, 2021).

5.3.2 Kompetence k řešení problémů

- Všímá si vzniklých problémů ve svém okolí a nachází řešení, problémy řeší samo nebo za pomoci dospělého.
- Dokáže řešit za pomoci pokusu a omylu, hledá varianty řešení problému, má vlastní nápady, se kterými experimentuje. Využívá své získané zkušenosti a fantazii (RVP PV, 2021).

5.3.3 Kompetence komunikativní

- Umí se samostatně vyjádřit ve větách.
- Umí vyjádřit své pocity a prožitky a dokáže je sdělovat za pomoci výtvarných, hudebních a pracovních činností.
- Se svými vrstevníky a dospělými se dokáže domluvit pomocí verbální i neverbální komunikace.
- Jeho slovní zásoba se obohacuje (RVP PV, 2021).

5.3.4 Kompetence sociální a personální

- Rozhoduje o svých činnostech, umí si vytvořit svůj názor.
- Uvědomuje si, že zodpovídá za své činy.
- Je ohleduplné k ostatním, pozná vhodné a nevhodné chování, jedná prosociálně.
- Umí jednat v souladu s dohodnutými pravidly (RVP PV, 2021).

5.3.5 Činnostní a občanské kompetence

- Organizuje a cíleně plánuje.

- Rozpozná silné a slabé stránky.
- Umí rozpoznat rizika při svém jednání.
- Rozhoduje se svobodně, ale za svá rozhodnutí má zodpovědnost.
- K činnosti ostatních je ohleduplné, má zodpovědnost a smysl pro povinnost.
- Ví, že okolí může svým chováním zlepšovat, ale i poškozovat.
- Dbá na zdraví své, ale i zdraví druhých pomocí ohleduplného chování (RVP PV, 2021).

5.4 Rizika environmentální výchovy dle Jančaříkové

Jančaříková ve své publikaci udává i několik rizik environmentální výchovy PV (Jančaříková, 2010).

5.4.1 Ohrožující prostředí

V každé mateřské škole by měl být redukován výskyt jedovatých rostlin a hub. Neměly by být dětem dostupné. Stejně se to týká i jedovatých rostlin ve vnitřních prostorech mateřské školy.

Učitelky by měly znát houby a rostliny a rozeznat ty, které jsou pro děti nebezpečné. Měly by znát pravidla první pomoci a mít přístupný kontakt na Toxikologické informační centrum. Současně děti musí být průběžně poučovány o riziku kontaktu s některými rostlinami či houbami (Jančaříková, 2010).

5.4.2 Nevhodné prostředí

Environmentální činnosti by měly probíhat ve venkovním prostředí. Pobyt venku je časově uspořádaný tak, aby nebyl krátký a činnosti by neměly být stereotypní. Zahrada disponuje rozmanitostí, aby sloužila pro pozorování života (Jančaříková, 2010).

5.4.3 Příliš úzkostlivá péče o děti

Děti by měly mít dostatečnou volnost, neměli bychom je omezovat v pohybu. Je nutné rozvíjet jemnou i hrubou motoriku a poznávat svět všemi smysly. Děti by se měly mít možnost podílet na sebeobsluze (Jančaříková, 2010).

5.4.4 Nedostatečná možnost k rozvoji emocionality

Dětem dopřejeme možnost kontaktu s přírodou. Vytvářejí si tak emoční vazby k objektům a jejich vztah nebude emočně plochý (Jančaříková, 2010).

5.4.5 Vytržení z reality

Environmentální výchova by neměla být prováděna zkráceně, ale činnosti by měly děti skutečně prožívat (Jančaříková, 2010).

5.4.6 Špatný výběr publikací

Pedagog by měl vhodně volit publikace, které představuje dětem a neposkytovat jim mylné informace (Jančaříková, 2010).

5.4.7 Nedostatečná připravenost pedagogů

Pedagog by měl znát podstatu environmentální výchovy a vědět, proč jí do vzdělávání zařazuje (Jančaříková, 2010).

5.4.8 Nevhodně zvolená metodika

Pedagog je vzorem pro dítě a vhodně aplikuje metody. Názorně předvádí dětem, jak se o tvory a rostliny správně starat (Jančaříková, 2010).

5.4.9 Přílišná aktivita

Je potřeba dětem organizovat aktivity tak, aby je nevyčerpávaly (Jančaříková, 2010).

5.4.10 Nerespektování potřeb

Na děti by neměl být vyvíjen tlak, pedagog přistupuje k dětem individuálně a je schopen měnit vzdělávací plán podle jejich aktuálních potřeb (Jančaříková, 2010).

5.4.11 Velký počet dětí na jednoho pedagoga

V dnešní mateřské škole je až 28 dětí ve třídě a při takto vysokém počtu je obtížnější zajistit jejich volný pohyb (Jančaříková, 2010).

5.4.12 Špatná spolupráce s ostatními

Je důležité, aby pedagog spolupracoval s ostatními pracovníky mateřské školy, ale i s rodiči. Například pomoc ostatních na školní zahradě, úpravy terénu a podobně (Jančaříková, 2010).

5.5 Hodnocení

Podle RVP PV (2021) je důležité provádět evaluaci po každé činnosti, která se s dětmi vykoná. Je nutné hodnotit, co bylo činností sledováno, jaké metody a techniky byly použity, jaký byl časový plán činností.

Problém hodnocení v předškolním věku je získávání zpětné vazby. Informace od dětí jsou limitované věkem. Pro tento věk je vhodné používat metody přiměřené věku, a to pomocí rozhovorů či kreseb.

6 DIDAKTICKÉ ZÁSADY PRO DĚTI PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Dle Jančaříkové (2017) bylo pro tento specifický věk potřeba upravit a doplnit obecné didaktické zásady, aby vyhovovaly předškolnímu věku. Jak ve své publikaci uvádí, je jich devatenáct.

6.1 Výchovné a dílčí vzdělávací působení

Tato zásada pojednává o rozšiřování slovní zásoby, vývoji řeči, osvojování si metod práce, pravidel bezpečnosti, kooperativních dovednostech, zvyšování environmentální senzitivity, osvojování vzorců správného chování, poznávání. V aktivitách s dětmi předškolního věku nedochází k objevování nových poznatku pro společnost, ale má smysl sbírat poznatky, objevovat je s předškolními dětmi, aby byly naplněny dílčí cíle. Je třeba si pamatovat, že ne vše si ponesou v paměti děti dále (Jančaříková, 2017). Tato zásada je v předškolním věku důležitější než na základní škole (Jančaříková, 2015).

6.2 Vědeckost

Již u dětí předškolního věku je potřeba užívat v komunikaci a aktivitě vědecké postupy a jazyk. Jedná se především o pozorování, pokusy, věrohodnost příběhů, práci s jednoduchými přístroji jako je lupa, metr, váhy, nezkreslující obrázky (Jančaříková, 2017).

6.3 Přiměřenost

Cíle, obsah a prostředky musí být přizpůsobené věku dítěte a jeho individuálním potřebám. Přetěžování dětí je nezdravé. Už Piagetovy experimenty sledovaly vyspělost dítěte, jeho schopnost řešení úkolů a rozvoj motoriky (Jančaříková, 2017).

6.4 Srozumitelnost

Pedagog vhodným způsobem zjednodušuje fakta, ale nesmí dojít ke zkreslení, aby se na těchto základech bylo možné v pozdějším věku navázat (Jančaříková, 2017).

6.5 Správná komunikace i neverbální

Je nutné s dětmi neustále komunikovat. Vybrat vhodnou komunikaci, aby byla pro děti srozumitelná. Dokázat používat i neverbální komunikace, která pro děti hraje velkou roli (Jančaříková, 2017).

6.6 Individuální přístup

Tato zásada vyžaduje respektování individuálních zvláštností dítěte. John Dewey prosazoval pedocentrismus, kdy uvedl, že je při výchovném a vzdělávacím procesu nutné následovat přirozenost dítěte (Jančaříková, 2017).

Nabídku pro děti je proto potřeba plánovat individuálně na jednotlivce, pozorovat přírodovědné nadání a podporovat ho, připravit pro děti nabídku různých obtížností, chovat se k dětem jako k rovnocenným partnerům (Jančaříková, 2017).

6.7 Názornost

Tato zásada vyjadřuje potřebu propojování představ a pojmů s reálnými věcmi (Jančaříková, 2017).

6.8 Poskytování podnětů pro všechny smysly

Pedagog umožní dítěti poznat přírodu pro všechny smysly, i ty opomíjené (Jančaříková, 2017).

6.9 Využívání prostředí

Především venkovní prostředí přírodovědné vzdělání velice podporuje, protože poskytuje mnoho podnětů. Někdy je nutné prostředí přizpůsobit tak, aby bylo pro děti bezpečné a pestré (Jančaříková, 2017).

6.10 Těsné propojení se životem

Jedná se o zásadu těsného propojení se životem, škola se snaží přiblížit k reálnému životu. Dnešní děti tráví mnoho času ve třídách a potřebují mít možnost poznávat reálný svět (Jančaříková, 2017).

6.11 Aktivita

Tato zásada ukazuje na význam činností. Díky této zásadě se děti učí, že aktivita pomáhá pozitivním emocím, ale naopak nuda vytváří emoce negativní. Aktivitou se zde nemyslí jen pohybová, ale i myšlenková. Není dobré malé děti odrazovat od aktivit s tvrzením, že jsou na ní malé, ale je nutné vzít v úvahu i rizika, a těm při aktivitě předcházet (Jančaříková, 2017).

6.12 Bezprostřední zpětná vazba

Zpětná vazba je pro děti důležitá, neboť díky zpětné vazbě rychleji klesá chybovost dětí v aktivitách. Pedagog poskytuje dětem okamžitou reflexi (Jančaříková, 2017).

6.13 Posloupnost

Dítě postupuje v aktivitách od nejjednodušších úkolů a postupuje pomalu k obtížnějšímu (Jančaříková, 2017).

6.14 Systematičnost

Pedagog dětem předává ucelené informace, předávání informací není chaotické (Jančaříková, 2017).

6.15 Zásada komplexního rozvoje

Dítě se rozvíjí komplexně, propojuje znalosti s jinými oblastmi vzdělávání, pedagog nabízí dlouhodobé činnosti, které zařazuje do integrovaných bloků (Jančaříková, 2017).

6.16 Trvalost

Zásada poukazuje na potřebu, aby si děti své nabyté poznatky a zkušenosti, přiměřené svému věku, zapamatovaly. Pedagog nabízí podněty, které během školního roku několikrát ale přiměřeně zopakuje v jiné formě (Jančaříková, 2017).

6.17 Opakování

Tato zásada ukazuje na potřebu opakovat poznatky dětí, a to v určitých intervalech, aby nebyly zcela zapomenuty (Jančaříková, 2017).

6.18 Neporovnávání

Tato zásada souvisí s individuálním přístupem. Každé dítě v mateřské škole musí pocítit pocit lásky a uznání. Pedagog nezařazuje soutěživé aktivity, respektuje tempo každého dítěte, nesrovnává (Jančaříková, 2017).

6.19 Hygieny a bezpečnosti, včetně emocionální

Je nutné děti seznámit s pravidly tak, aby je uměly dodržovat. Nabídnout jim vyvětrané vnitřní prostředí, nabídnout jim bezpečné prostředí, naučit je správné manipulaci s přírodninami. Pedagog svým vedením vytváří ve třídě pozitivní psychosociální klima (Jančaříková, 2017).

7 DIDAKTICKÉ METODY

Jančaříková (2010) popisuje ve své knize didaktické metody, které lze v mateřské škole využívat.

7.1 Pozorování

Zásadní je metoda pozorování, kdy děti v předškolním věku mají zájem pozorovat vše živé, ke všemu mají pozitivní vztah. Odborníci uvádí pojem biofilie (Jančaříková, 2010).

Pokud u dítěte tento vztah není rozvíjen a podporován, tak zaniká a mění se v bifobii, což znamená strach ke všemu živému. Tato metoda je první, kterou člověk po narození používá. V dnešní době nejsou děti zvyklé pozorovat, protože dostávají veškeré informace mluveným slovem, nebo pomocí medií (Jančaříková, 2010).

Na metodu pozorování potřebují děti dostatek času a prostor, kde pozorují. Při metodě pozorování je pro dítě důležitá zpětná vazba, aby vědělo, že pedagog vnímá jeho objevy.

7.2 Experimentování

Další metodu, kterou Jančaříková (2010) popisuje, je experimentování. Od pozorování se k této metodě dítě dostane většinou spontánně.

7.3 Výchova prací

Následuje metoda výchova prací, kdy se děti seznamují s činností, jejími postupy a nástroji, se kterými činnosti provádí. Dítě by mělo být zapojeno do každodenních prací v rodině i mateřské škole, jako je například úklid hraček, pracovní plochy, zametání, hrabání listí nebo práce na záhonech (Jančaříková, 2010).

7.4 Interdisciplinární přístup

Jedná se o metody, kdy se pomocí projektů dítě učí ve všech vzdělávacích oblastech, metoda inspirace od předků a jiných kultur, inspirace od přírodní pedagogiky, kontakt se zvířaty, kontakt s přírodninami a tvorba z těchto produktů a metoda propojení s hudební, pracovní, výtvarnou, dramatickou výchovou, matematickými představami, metoda naslouchání přírodě za pomoci čtení a vyprávění, a v neposlední řadě procházky do přírody (Jančaříková, 2010).

8 PŘEDŠKOLNÍ VĚK

Předškolní věk, který trvá od 3 let a končí nástupem do základní školy, je charakteristický stabilizací vlastní pozice ve světě, diferenciací vztahu ke světu. V poznávání světa je dítěti nápomocna představivost, fantazie. Vágnerová (2012) zmiňuje Piagetovu teorii, ve které uvádí, že se jedná o období názorného, intuitivního myšlení. Toto období se vyznačuje tím, že dítě zakresluje, jak věci vypadají, oproti tomu, jaké ve skutečnosti jsou.

Myšlení dítěte je nepřesné, má mnohá omezení. Typickým znakem dětí v předškolním věku je interpretovat realitu tak, aby byla dětem srozumitelná. Objevují se nepravé lži, takzvané konfabulace. Děti jsou ovlivněny nezralostí, jsou o své pravdě přesvědčeny. Nerozlišují mezi fantazií a realitou. Pro děti předškolního věku je také typický egocentrismus, tedy dítě zajímá jen to, co je teď a tady (Vágnerová, 2012).

Tento věk je takzvaným obdobím magičnosti, kdy si dítě v reálném světě pomáhá fantazií a své fantazie si převádí do svého světa (Jančaříková, 2010). Předškolní věk je důležité období pro rozvoj přírodovědné gramotnosti (Jančaříková, 2017). Děti v předškolním věku rozdělují zvířata na hezká a ošklivá, na ta, kterých se bojí a kterých se nebojí. Je třeba dětem nepřenášet negativní kulturní vzorce na děti, nenarušovat rozvoj environmentální senzitivity. Je nutné dětem ponechávat svobodu zdravého zájmu o přírodu. Evolučně je v dnešní době dán nezdravý strach a štítivost z některých objektů přírody. Jestli si dítě zachová otevřenou mysl, závisí na rodičích a učitelích, kteří jim svět přírody ukazují (Jančaříková, 2010).

Je vhodné dětem kontakt s přírodou dopřát pomocí knih a srozumitelně s dětmi komunikovat pomocí verbální i neverbální komunikace. Pedagogové umožňují dětem manipulaci s reálnými přírodninami a objekty a poskytují dětem možnost vnímat přírodu všemi smysly, které zefektivňují učení (Jančaříková, 2010).

9 ZAHRADNÍ PEDAGOGIKA

Prvotní úmysl definice pro potřeby českého didaktického prostředí vznikl za pomoci partnerů, kteří se zapojili do příhraničního projektu Edugard (ATCZ65), který se realizoval v letech 2016-2019.

Zahradní pedagogika je popsána jako výchovně vzdělávací postup, který propojuje vzdělávací činnosti a školní zahrady. Školní zahrada je využívána jako samostatný učební prostor pro vykonání vzdělávacích činností a v těchto prostorách lze realizovat projekty a aktivity, které jsou na tento prostor vázány. Činnosti ve školních zahradách jsou úzce propojeny s ostatními oblastmi vzdělávacích činností (Vácha, Chmelová, & Ryplová, 2019).

Zahradní pedagogika má vliv na utváření vztahu k přírodě, odpovědnost za vykonanou práci, rozvoj jemné i hrubé motoriky. Jedním z nejdostupnějších míst pro mimoškolní vzdělávání v rámci environmentální výchovy jsou školní zahrady. Jsou časově dostupné a v předškolním vzdělávání i zabezpečené materiálně a vhodné i z hlediska bezpečnosti. Důležité je zde učení prožitkem a vnímání okolí všemi smysly (Ryplová, Chmelová, Vácha, 2019).

Učením prožitkem a hrou, se učí děti daleko efektivněji, jsou-li do učení zcela ponořeny (Cornell, 2012). Zahradní pedagogiku nemusíme výhradně využívat jen v prostorách zahrady, ale lze jí uskutečňovat i za pomoci třídy, např. okenních parapetů (Vácha, Chmelová & Ryplová, 2019). Lze vytvořit podmínky pro přírodní pedagogiku i ve třídě, kde mají děti k dispozici přírodniny, ale také květináče, nebo zvířata vhodná pro chov a pozorování do mateřských škol (Jančaříková, 2010).

Pracovníci Projektu Edugard uvádí, že zahradní pedagogika je praktické environmentální a přírodovědné vzdělávání o zahradě a vztazích či procesech v ní probíhajících. Propojuje zahradnickou a pedagogickou činnost. Využívá zahradu s přírodními a látkovými cykly a biologickou rozmanitostí jako prostor pro rozvíjení teoretických znalostí a praktických

dovedností žáků a studentů. Je založena na prožitkovém učení, vnímání všemi smysly a přímém kontaktu s organismy a přírodními materiály (Natur im Garten, 2020).

Pobyt v přírodní zahradě umožňuje žákům bezpečně získávat vlastní zkušenosti, zlepšovat tělesnou kondici a zručnost, rozvíjí osobní i sociální kompetence a posiluje pozitivní vztah k životu kolem nás. Zahradní pedagogika neznamena výhradně učit v přírodních prostorech, lze použít vnitřní prostory, důležitá je hlavně vzdělávací nabídka, cíle a obsah (Natur im Garten, 2020).

Vácha (2019) uvádí, že školní zahrady jsou považovány za moderní prostor vzdělávání, který propojuje mnoho oborů. Školní zahrady jsou přínosným trendem ve vzdělávání dětí, jelikož podporují jejich celkový rozvoj.

9.1 Historie školních zahrad

Pozitivní vztah k přírodě vycházel už z myšlenek J. A. Komenského. V 19. století učitelé přijímali myšlenku přirozené výchovy ve shodě s přírodou. Po roce 1868 došlo k budování školních zahrad, které byly vnímány jako jeden z nejdůležitějších prostředků ke vzdělávání. Posláním školní zahrady bylo vzbuzovat u dětí vztah k přírodě (Strejčková, 2005).

V roce 1832 byla založena první školka, která byla vedena J. Svobodou a většinu času děti trávily venku. Po roce 1873 dochází k rozvoji školních zahrad i pro děti mateřských škol, kde byly školy obohaceny o praktické pomůcky pro práci na zahradě. Práce na zahradě byla považována jako nejvýznamnější přístup pedagogů, kdy i rodiče vnímali, že se děti učí praktickým věcem. V roce 1920 se na sjezdu učitelů řeší úkoly mateřských škol (Strejčková, 2005).

„Osnovou práce jsou roční období se vším, co přinášejí dítěti. Škola mateřská co nejvíce čerpá venku v přírodě a z přírody pracuje pro domov“ (Strejčková, 2005, s. 84). Sjezd učitelů hodnotil místnosti pro hru, přírodní materiály, stromy, keře, pískoviště, trávu, zvířata, potůček, příkopy, kameny či zahradničení.

Jedním z požadavků sjezdu bylo, že děti mají mít stálou příležitost styku s přírodou (Strejčková, 2005). Výnosem zemské školní rady z roku 1900 bylo mimo jiné, stanovení rozměru školní zahrady, oplocení školní zahrady, umístění v dosahu vody, aby zahrada byla udržována v pořádku a čistotě (Strejčková, 2005).

Školní zahrady jsou velice inspirativní součástí školy. Změnou školního pozemku na školní zahradu získáme místo, kde se děti učí pěstovat plodiny, jsou v přímém kontaktu s přírodou, a intenzivněji poznávají rozmanitost přírody jen na základě vlastních zkušeností (Edugard, 2019).

Poznávají, co je to příroda, jak lze přírodu chránit a starat se o ni. Školní přírodní zahradu lze nazvat jako největší laboratoř světa, ve které se neustále učíme. Děti pozorují změny v průběhu celého roku – od jara až do zimy. Navíc vlastnoručně vypěstované produkty ve školní zahradě chutnají nejlépe. Pracemi na školní zahradě si děti procvičí nejrůznější pracovní činnosti – přípravu záhonů, sázení a setí, pikýrování, péči o rostliny, zalévání, sklizeň, a nakonec i přípravu záhonu na zimu. U práce se učí být trpěliví a zodpovědní (Edugard, 2019).

Školní zahrady dávají dětem velké množství podnětů k pozorování, zkoumání a poznávání přírody. Kdy školní zahrada je prostor pro zažívání dobrodružství, hry a dětské představy (Jančaříková, 2017).

9.2 Zahrada všemi smysly

Jančaříková (2017, s. 72) udává, že „Smysly jsou skutečně důležitým informačním kanálem. Jen díky nim získáváme informace o světě a jeho proměnách“. Jančaříková (2010) zmiňuje, že děti nejvíce vnímají přírodu vizuálním smyslem, sluchem, čichem a hmatem. Přičemž nedostatečně rozvíjeným je čich a hmat a monotónně sluch.

Je potřeba rozvíjet všechny smysly, podporovat je nejrůznějšími aktivitami, aby nedošlo k vytvoření dysfunkcí. Pedagog se vyhýbá rizikovým faktorům. Dítě si od útlého věku většinu času hraje. Při hře používá všechny smysly chuť, čich, zrak, hmat, sluch.

Dítě si za pomoci smyslů vytváří obraz o světě, postupně získává zkušenosti (Gründler & Schäfer, 2010).

9.2.1 Zrak

Důležitým smyslem je zrak, s jehož pomocí si dítě vytváří představy o světě. Pozoruje, co se v okolí nachází, vnímá nespočet podnětů. V dnešní přetechnizované době je ale zrakových vjemů někdy až příliš (Jančaříková, 2017).

Moderní technika dnešní doby přináší své výhody, ale i nevýhody. Je potřeba svůj zrak chránit a nezatěžovat ho zbytečně u televize, počítače nebo telefonu. Je důležité předcházet úrazům zraku, ke kterým může dojít i v přírodě. Je podstatné naučit děti pravidlům, jak pomoci k ochraně zraku (Jančaříková, 2017).

9.2.2 Sluch

Důležitým nástrojem ke komunikaci je sluch. Sluchem děti vnímají zvuky v přírodě. Je nutné netrávit příliš mnoho času v hlučném prostředí. Pobyt v příliš hlučném prostředí zvyšuje stres (Koťátková, 2008).

9.2.3 Hmat

Dalším smyslem vnímání přírody je hmat. Není mu však věnována taková pozornost a je často zanedbávána. Je třeba, aby si děti ohmatávaly. Nejedná se jen o hmat rukama, ale i nohama, jazykem, nebo rty. Vnímají přírodu celým tělem. Jako aktivita je velice podnětná hmatová krabice, nebo hmatové chodníčky. Díky hmatu děti vnímají strukturu povrchů (Koťátková, 2008).

9.2.4 Čich

Nejen zrakem a hmatem, ale i čichem děti rozpoznávají, co jim je příjemné a co není. Podněty pro tento smysl jim poskytují květiny, bylinky, dřevo na školní zahradě (Jančaříková, 2017).

9.2.5 Chuť

Důležitým smyslem je chuť. Děti chutí rozpoznávají jednotlivé druhy ovoce nebo zeleniny, kyselost, sladkost, trpkost. Je nutné naučit děti dodržovat pravidla, a to zejména takové,

kde do pusy nedávají samy nic, co neznají. Děti nevědomě jedí jen to, co už někdy ochutnaly nebo co jedí jiné dospělé osoby. Jedná se o přirozenou ochranu proti otravě (Jančaříková, 2017).

9.3 Edukační potenciál zahrady

Jančaříková (2013) popisuje, co se lze na školní zahradě naučit. Dítě dokáže pozorováním přírody vnímat střídání ročních období, zjistí, ve kterém období se uskutečňují přípravy záhonů, sklizení, hrabání listů, a jiné. Poznávají změny počasí, přírodními živly, které mají například vliv na pěstování zeleniny v záhonech, na zahradě se seznamují poprvé se smrtí, koloběhem života, výskytem rostlin. Provádí zde své první experimenty. Na zahradě pobývají s jinými dětmi, učí se s nimi spolupracovat, rozvíjí sociální kompetence.

9.4 Přírodní školní zahrady

Zahrady mateřských škol procházejí poslední dobou proměnou a z komerčních zahrad se vytvářejí přírodní zahrady, které po splnění podmínek mohou být certifikovány jako přírodní zahrady. Přírodní zahrada musí splňovat základní podmínky:

- nepoužívat umělá hnojiva;
- nepoužívat chemické prostředky, pesticidy a herbicidy;
- nepoužívat rašelinu.

Hnojiva a chemické látky s sebou nesou zdravotní rizika a nepoužívání rašeliny chrání rašeliniště, která jsou narušená těžbou právě pro zahrádkářské potřeby (Jančaříková, 2017).

9.4.1 Prvky přírodní zahrady

Na přírodní zahradě by měl být živý plot, keře, prvky louky, vlhká a suchá stanoviště, listnaté stromy, trvalky, hmyzí domky. Na zahradě by měl figurovat kompost a sud na dešťovou vodu. Pěstuje se zde užitková zelenina, bylinky a měla by obsahovat jedlé stromy a keře (Jančaříková, 2017).

Velkým bonusem v přírodní zahradě je i jezírko, které je ale potřeba z hlediska bezpečnosti umístit tam, kde si děti nehrají. Přírodní zahrada by měla disponovat mnoho barvami, cihlovou nebo kamennou spirálou pro bylinky (Jančaříková, 2017).

Dříve dítě pro hru našlo venku zcela běžně, dnes se podmínky pro hru v přírodní zahradě musí vytvářet (Gründler & Schäfer, 2010).

9.4.1.1 Stoly a lavice

Do přírodní zahrady je vhodné umístit několik lavic a stolů, aby byla i na zahradě možná práce s přírodninami, nebo propojit s environmentální činností i jiné výchovy.

9.4.1.2 Druhy rostlin

Keře, rostliny, stromy by měly být pestrobarevné, stromy listnaté i jehličnaté, vysazují se i rostliny významné pro naše hospodářství. Pro udržování rostlin je vhodné umístit na zahradu sud na dešťovou vodu.

9.4.1.3 Úkryty pro živočichy, jezírko

V přírodní školní zahradě najdeme hmyzí hotely, které mohou děti pozorovat, nebo také jezírko, kde pozorují život pod vodou a u vody.

9.4.1.4 Kompost

V kompostu, který je na stinném a vlhkém místě, pozorují děti např. půdní živočichy.

9.4.1.5 Herní prvky

Přírodní školní zahradu lze doplnit o prvky rozvíjející motoriku dětí, lze upravit povrch zahrady, aby byl pro děti různorodý (Jančaříková, 2017).

PRAKTICKÁ ČÁST

Cílem praktické části je, aby se děti seznámily s prostředím, ve kterém žijí. Aby si vypěstovaly pozitivní vztah k přírodě, chápaly rozmanitost přírody, odlišnosti v jednotlivých ročních obdobích. Poznaly, proč a za jakých podmínek vyroste rostlina, co vše se dá vypěstovat na zahradě mateřské školy, jak se správně o záhony postarat a jak dále využívat vypěstované produkty.

Aktivita pro řízené činnosti v mateřské škole, které se týkají environmentální výchovy, jsou rozdělené do čtyř ročních období, od jara do zimy. Klinická školní zahrada byla vybavena herními prvky, rostly na ní listnaté a jehličnaté stromy a okrasné květiny a keře v záhonech.

Naopak chyběly prostory na pěstování zeleniny a bylinek, místo, kde by se děti seznámily s životem v půdě, pozorovaly by růst rostlin, a nakonec zažily i sklizeň a zpracování produktů.

Veškeré popsané aktivity se zaměřují na řízené činnosti dětí ve věku 3–4 let.

1 JARO ŤUKÁ NA VRÁTKA

Přichází jaro, je den jarní rovnodennosti 21. března. Noci se zkracují, dny prodlužují. První jarní paprsky pomáhají probouzejícím se květinám vykuknout na svět. Na zbytcích sněhu vykukují první sněženky, bledule nebo petrklíče. Pozorujeme, jak taje sníh a vytváří se kaluže. Stromy jsou připravené k rozpuku, slyšíme švitořit první ptáky. Vše se probouzí ze zimního spánku.

Cíle:

1. Vzbudit u dětí kladný vztah k přírodě a znát charakteristické rysy předjaří a jara.
2. Naučíme se pojmenovat první jarní rostliny, jako je sněženka podsněžník, bledule jarní, šafrán jarní, tulipán, narcis žlutý, prvosenka jarní.

Nabídka činností

- Pozorování zahrad a záhonů, změn v přírodě.
- Poznávání prvních jarních květin s názornou ukázkou.
- Výtvarné činnosti na téma jarní rostliny.
- Pozorování změn ve skupenství led a voda.
- Založení záhonů pro pěstování zeleniny.
- Práce na zahradě.

Ruměnička Lipůvka a její kamarádi

„Zima konečně ukončila svoje panování a žezlo převzala královna jara. Všechno v přírodě se radovalo a všude kolem se rozlehl jásot a veselí.

„Jaro je tady! Jaro se vrátilo!“ ozývalo se ze všech stran.

Také zelená travička zvědavě vykoukla z hlíny, aby se přesvědčila, co je na tom volání pravdy. Začala proto růst jako o překot a brzy bylo vše kolem zelené jako hrášek. Každá bylinka, každá kytička chtěla jako první přivítat jaro“ (Socha, 2022, s. 123).

Otázky:

- Kdy začíná jaro? (Březen – děti by měly znát alespoň měsíc.)
- Co se na jaře děje v přírodě? (Rostliny začínají rašit a kvést, ptáci začínají zpívat a hnízdit, zvířata se probouzejí ze zimního spánku. Příroda se začíná zelenat, svítí slunce a je tepleji.)

Jazyková výchova:

Jaro nám pomalu ťuká na dveře, jaké jsou znaky jara?

Otázky:

- Jak poznáme, že se s námi paní zima pomalu loučí?

(Až půjdete s rodiči ven na procházku, zkuste se rozhlédnout kolem sebe, jestli tyto znaky přicházejícího jara uvidíte. Když se pořádně zaposloucháte, uslyšíte zpěv skřivana,

hvízdání kosů, uvidíte přilet špačků, na stromech začínají rašit pupeny, na zemi nám roste nová tráva a začínají nám růst první květiny.)

- Jaké jarní květiny pozorujeme na zahradách?

(Je to sněženka podsněžník, bledule jarní, prvosienka jarní, hyacint krokus Později se na zahradách objeví tulipány a narcisy žluté nebo bílé.)

- Který nový měsíc nám dnes začal?

(Je to měsíc březen. V tomto měsíci nám také začíná jaro.)

- Co se děje venku v tomto ročním období?

(Taje nám sníh, příroda se pomalu probouzí k životu.)

- Které měsíce patří do tohoto ročního období?

(Jarní měsíce jsou březen, duben, květen.)

- Jaké máme další roční období?

(Další roční období je léto, podzim a zima.)

- Které měsíce do těchto období patří?

(Letní měsíce máme červen, červenec, srpen. Podzim trvá od září do listopadu a zima je od prosince do února.)

Ukážeme si názorný příklad prvních jarních květin. Jarní květiny můžeme pozorovat venku na procházce v okolí mateřské školy. Na obrázku i názorně na přinesených jarních květinách v květináči. K tématu jaro se pojí i velké množství básní, hádanek, nebo básní s pohybem. Textem jsou děti neustále informovány o znacích jara, o jarních rostlinách.

Demonstraci prvních jarních květin tak doplníme o básničky či hádanky (např. viz níže v textu).

Básničky můžeme doprovázet hrou na tělo a rytmizovat, počítat slabiky určitého slova (tá-ta, sně-žen-ka.)

Sněženka

„Táta včera na venku,

našel první sněženku.

A vedle petrklíč,

zima už je pryč“ (Hrubín, 1974, s. 41).

Básnička s pohybem

Květiny

„V zemi malé semínko, (dřep)

spinká jenom malinko.

Sluníčko, když zasvítí,

začne pěkně klíčiti.

Klíčí stále výš a výš, (pomalu zvedat ruce nad hlavu)

až poupátko uvidíš. (zvednout se do stoje)

A pak z toho poupěte, (ruce sepnuté nad hlavou)

nádherný květ vykvete“. (roztáhnout ruce)

(Konvalinová, 2014, s.30).

Hádanky s jarní tematikou:

„Každý na to kouká, civí. Na jaře se dějí divy

– rozkvete vždy jeden pán. Víte který?“ **(tulipán)**

„Kdo se dívá do zahrady? Kdo tě hřeje u vody?

Kdo tě hlídá s kamarády? Zlatá koule z oblohy.“ **(sluníčko)**

Je několik stonečků, spousta žlutých zvonečků.

Každý z nich má k jaru klíč. Copak je to? **(petrklíč)**

„Malá kytky celá bledá ze sněhu ven cestu hledá.

Při teplotě na nule rozkvétají.“ **(bledule)**.

„Kdopak jsi, kytičko, že jsi tak maličká?

Uprostřed máš sluníčko, okolo běličká“.

„Trojdílná sukýnka bílá a malinká, nosí ji panenka, má jméno.“ **(sněženka)**.

(School press club, 2024)

1.1 Pozorování semene

Setí osení

Blíží se čas Velikonoc, kdy budeme barvit vajíčka a vytvářet zápichy. Aby bylo možné je někam dát, připravíme misky s osením. Protože se oteplilo, je možné tuto aktivitu provádět už venku, při nepříznivém počasí podle potřeby lze přesunout i do vnitřních prostor mateřské školy.

Pomůcky:

- nádoba na zeminu
- zemina
- osení (např. travní semeno, řeřicha, zrna pšenice nebo ječmene)
- lopatky
- nádoba s vodou

Připravíme misky s hlínou, kterou společně koupíme při procházce do okolí mateřské školy. Za spolupráce s rodiči si každé dítě přinese vlastní nádobu, kterou použijeme na osení na období Velikonoc.

Pracovní postup:

Připravíme pracovní plochu, stoly zabezpečíme igelity a velkou nádobou na zeminu, kterou budou mít děti k dispozici. Pracujeme ve skupinách, pomocí lopatek nandáme zeminu do připravené nádoby. Navrch nasypeme osení, zakryjeme zeminou a rozprašovačem zavlažíme (příloha č. 1).

Otázka:

- Co potřebuje osení, aby mohlo vyrůst?
(Teplo, světlo, vodu.)

1.2 Sadba hrachu

Ranní kruh s básničkou:

„Dobrý den, dobrý den, máme ale krásný den.

Dobrý den, dobrý den, dneska si to užijem.

Ruce máme na práci, užijem si legraci.

Nohama si zadupeme a semínko zasejeme.

Dobrý den, dobrý den, dneska si to užijem.“

(Vlastní zdroj, 2024)

Pomůcky:

- velká sklenice
- zemina
- velké misky s víkem
- vata
- semena hrachu
- nádoba na zalévání
- voda

Jak Křemílek a Vochomůrka zasadili semínko

„Křemílek a Vochomůrka stáli zamyšlení na zahrádce za pařezovou chaloupkou. Sluníčko se na ně chvíli dívalo z nebeského balkonu. Potom zaťukalo zlatým prstem Křemílkovi na rameno: „Copak je?“ „Ale chtěli jsme, aby nám na zahrádce vyrostla kytká, ale nemáme semínko,“ řekl Křemílek. Sluníčko ukázalo zlatým prstem. „Tamhle jedno leží.“ Leželo tam semínko a tvářilo se jako děťátko, když spí. „Radši se ho, Křemítku, zeptej, co je zač. Abychom si tu kdovíco nezasadili,“ povídá Vochomůrka. „Copak jsi zač?“ „Verbaskum,“ špitlo semínko. A tak Křemílek s Vochomůrkou nezmoudřeli, protože semínko mluvilo po latinsky. Vochomůrka udělal patou důlek a Křemílek do něho to semínko zasadil. Navrch přiklopil svou špičatou čepičku, aby se semínku líp klíčilo. Potom semínko zalívali kropicí konví a zpívali mu písničku: Vstávej, semínko, holala, bude z tebe fiala!“ (Čtvrtek, 1997, s. 22).

Otázky:

- Jak se jmenují mužáci z chaloupky? (Křemílek a Vochomůrka.)
- Proč na Křemílka ťukalo sluníčko? (Aby mu ukázalo semínko.)
- Jak semínko zasadili? (Udělali patou důlek a vložili do něho semínko.)
- Čím ho přikryli? (Přikryli semínko čepicí.)
- Jakou písničku jim zpívali? (Vstávej semínko holala, bude z tebe fiala.)
- Co jim ze semínka vyrostlo? (Vyrostla jim divizna.)
- Víte, jak se jmenovalo semínko po latinsky? (Po latinsky si říkala verbaskum.)

Setí semene

Postup:

Pro sadbu hrachu vytvoříme dvě varianty. Jedna je setí do hlíny a druhá do vaty. Obě tyto aktivity provádíme ve třídě, protože chceme pozorovat, jak semeno klíčí.

Do velké skleněné nádoby nasypeme přiměřené množství zeminy. Poté vložíme semena hrachu, mírně zakryje zeminou a umístíme na vhodné místo. Vše zalijeme a každý den

pozorujeme změnu, která nastává. Prosklená nádoba nám umožňuje pozorovat změnu nad zemí i pod zemí. Aby bylo zřetelné, co rostliny pro svůj růst potřebují můžeme do jiné sklenice zasít hrách a pozorovat, co se stane, když nebude mít dostatek světla, tepla a vody.

Otázka:

- Co potřebuje rostlina pro svůj růst? (Světlo, teplo, vodu, půdu.)

Jako další možnost pozorování klíčení hrachu zvolíme pokládání semen do navlhčené vaty v plastové nádobě. Jednu nádobu budeme zalévat pravidelně vodou a druhou nádobu necháme bez vody. Pozorujeme každý den změny. Na závěr našeho pozorování určíme, zda rostlina ke svému životu vodu potřebuje, či nepotřebuje. Chceme poznat rozdíl v obou pozorováních.

1.3 Jak zrnko roste

Pustíme si video o klíčení hrachu ve zrychlené podobě (EPKA, n.d.), pro představu, co se děje se semeny. Budeme každý den pozorovat změny a také rozdíly v obou miskách. Blíží se čas setí a sázení do zahrady a vyrostlé rostliny spolu s novými semeny přeneseme později do našich záhonů (příloha č. 2).

Jak zrnko roste

„Dřímalo zrnko v souvratí,

deštík je přišel volati:

„Zrněčko, vstávej, jaro tu,

Celý svět má se k životu!“

(Kožíšek, 1974, s. 21).

Nabídka činností:

- Hledání vhodného místa pro vytvoření záhonů.
- Navážka zeminy.
- Příprava záhonů.
- Sadba semen a sázení sazenic.
- Naučení básně Jak zrnko roste.

Pomůcky:

- kolečka
- lopatky
- kyblíky
- dřevěná záhonová konstrukce
- netkaná textilie
- rukavice
- hrábě

Venku se oteplilo, semena ve třídě se nám proměnila v malé rostliny, která bylo potřeba pomalu vsadit do záhonů. Budeme hledat vhodné místo na naší školní zahradě, kde bychom mohli vytvořit nové zeleninové záhony.

Otázky:

- Pokusíme se najít nějaké vhodné místo pro naše záhony? (Projdeme společně celou školní zahradu a říkáme si, kde bychom mohli záhony založit.)
- Je dobré založit záhon na rovině nebo na kopci? (Záhon založíme na rovině, aby nám voda neodplavila rostliny a semínka.)
- Může být záhon jen ve stínu? (Rostliny potřebují slunce.)
- Může být záhon mezi hracími prvky na zahradě? (Najdeme pro záhony místo, kde nejsou průlezky a houpačky.)

Obejdeme několik míst, kde by záhony mohly být. Najdeme prostor, kde nejsou herní prvky pro děti, slunce na místo svítí dlouho a je zde možnost dosáhnout k vodě.

O pomoc jsme poprosili starostu obce, jestli by nám nemohl pomoci se zajištěním většího množství zeminy. Zemina byla zajištěna a dovezena před mateřskou školu.

Postup:

Společně za pomoci koleček navozíme zeminu na školní zahradu, kde vzniknou naše nové záhony. Položíme netkanou textilii, dřevěné záhony usadíme na domluvené místo. Přesuneme zeminu do záhonů. Zbavíme zeminu kořenů, nežádoucích rostlin a kamenů. Do celé akce zapojíme i rodiče, kteří nám do mateřské školy dovezou hnůj a kompost, který zapracujeme do záhonů. Záhony jsou připravené pro semena a sazenice (příloha č. 3).

1.4 Ovoce a zelenina

V podtématu Ovoce a zelenina vymyslíme, co bychom na záhoncích mohli zasadit, co by nám chutnalo, nebo co by se dalo dále využít v kuchyni mateřské školy. Do záhonů by bylo vhodné zasít hrách, ale i zasadit sazenice hrachu, který jsme pozorovaly uvnitř mateřské školy.

Otázky:

- Jakou zeleninu známe? (Ředkvičky, mrkev, hrách, fazole, salát, kedluben, rajče, paprika, okurky, kukuřice.)
- Jaká nám chutná? (Děti jmenují rajská, papriky, okurky, salát, mrkev.)
- Na co by se zelenina dala využít? (Zelenina se jí syrová, nebo uvařená, dáváme jí na chléb, do salátů.)

Otázky:

- Co jíme za zeleninu? (Děti poznávají zeleninu podle chuti.)
- Jakou má barvu? (Přiřadí barvu k ochutnané zelenině.)
- Kde se pěstuje? (Na záhoně nebo ve skleníku.)

- Jak se konzumuje? (Čerstvá, v salátu, nebo uvařená.)

Tato činnost bude podložena barevnými obrázky s tématem zelenina. Děti poznávají běžné druhy zeleniny, jako jsou okurky, rajčata, papriky, ředkvičky, saláty, kedlubny, cibuli, česnek, květák ale mají možnost poznat lilek, cuketu, brokolici, řepu (příloha č.4). Dostupná zelenina, která by se dala vypěstovat v prostředí mateřské školy bude dětem v rámci ochutnávky připravena na talíře. Děti poznávají, o jakou zeleninu se jedná a kdo chce, může ochutnávat. Sdělujeme si vzájemně dojmy, představujeme si chutě a motivujeme ostatní děti ochutnávat nakrájenou zeleninu. Mezi sebou si povídáme, co bychom chtěli zasít či zasadit.

Na stole budou vytvořeny pomocí hnědých čtvrtek záhony, aby do nich mohly děti přenášet vystřižené obrázky zeleniny. Společně vybereme, produkty pro výsev nebo sadbu a nalepíme na papírové záhony. Je potřeba myslet na skutečnost, aby zelenina, vyrostla do doby, než děti odejdou na prázdniny. Hrách, ředkvičky, mrkev, kopr, rukola a salát, bude zelenina, která poroste na našem zeleninovém záhoně.

Všechna tato semena a sazenice společně nakoupíme. Děti si zopakují, jak se má správně zasít semeno či zasadit sazenici a co potřebuje pro svůj růst. Záhony jsou připravené pro výsev semene a zasazení sazenic. Do záhonu připravíme důlky, do nich zasejeme semena a zasypeme zeminou. Na sazenice vyhloubíme jamku a do ní sazenice vsadíme a přihrneme k nim zeminu. U každého druhu zeleniny necháme čitelné označení kvůli pozdějšímu rozpoznání rostlin. Celý záhon společně zalijeme.

Je nutné upozornit, že se nesmí zalévat moc, aby se nám semena nevyplavila ven. Každý den potom věnujeme čas zalévání. Během růstu je potřeba odstraňovat plevel ze záhonů. Budeme pozorovat, kdy uvidíme první zelené listy. Postupně rostliny protrháváme, aby měla každá dostatek místa pro svůj růst. Při této aktivitě je potřeba být připravený, pokud se ještě objeví přizemní mrazíky. V případě této možnosti záhony přikryjeme netkanou textilií (příloha č. 5).

1.5 Bylinková spirála

O víkendech dětem na hřišti vyrostlo malé překvapení. Učitelky za pomoci rodinných příslušníků dětem postavili bylinkovou spirálu s velkým hmyzím hotelem (příloha č. 6).

Překvapení dětí bylo veliké a společně jsme se pustili do sázení bylin, které jsou dětem známe i neznáme. O každé bylině jsme si řekli základní informace. Zasadili jsme mátu, meduňku, několik druhů pažitky, petržel. Vše jsme proložili jahodníkem lesním a trvalkami. Na vrchol spirály jsme usadili levanduli lékařskou s hmyzím hotelem.

Děti s nadšením pozorovaly každý hmyz, který se k hmyzímu hotelu přiblížil (např. vosy, včely, slunéčko sedmítečné, pavouci, škvoři, ploštice, ale i mravenci). Na stolech měly připravené papíry a pastelky a průběžně chodily výtvarně zaznamenávat, co se pohybuje u hmyzího hotelu. K dispozici měly atlas rostlin a encyklopedii hmyzu a vyhledávaly, co viděly.

Naše spirála velice rychle vyrostla. Pažitka a petržel sloužila k přípravě pokrmů ve školní kuchyni, levandule později jako voňavá dekorace v podobě vonných sáčků, jahody pro konzumaci a meduňka později pro výrobu šťávy.

1.6 Pozorování rozkvetlých stromů

Další badatelskou možností na školní zahradě je pozorování rozkvetlých stromů. Na školní zahradě pozorujeme rozkvetlou jabloň, sledujeme život hmyzu a jak vypadá růst jablka.

Je to pozorování dlouhodobé a tento proces výtvarně zaznamenáváme. Ve třídě máme vyvěšené velké plakáty, kde je znázorněn růst jablka od pupenů po sběr, aby měly děti neustále na očích metodickou pomůcku (příloha č. 7).

Pomůcky:

- papír
- vodovky
- štětce
- strom jabloně

- encyklopedie

Postup:

Rozvrhneme pozorování na časové úseky. Na každý úsek použijeme předlohu ovocného stromu, kterou namalujeme na arch papíru. Každou viditelnou změnu na stromě děti přenesou vodovkami na připravenou předlohu stromu. Každý má možnost zaznamenat vše, co viděl. Stejně jako u výtvarného znázornění života v hmyzím hotelu mají k dispozici encyklopedie stromů a hmyzu. Vytvořenou časovou osu nakonec vystavíme v prostorách mateřské školy.

1.7 Svátek matek

Venku na zahradě jsou rozkvetlé keře, stromy, květiny v trávě. Je tady svátek matek a my využijeme krásy zahrady pro výrobu dárku.

Pomůcky:

- oboustranná lepenka
- květiny na zahradě

Postup:

Do misek nasbíráme přírodní materiál. Připravíme proužek oboustranné lepenky. Jednu stranu lepenky přichytíme na ruce kancelářskou sponkou a oddělíme od lepenky hodní papírovou část. Na lepící část nalepíme květiny dle vlastního estetického cítění (příloha č. 8).

Učitelka vystupuje v této aktivitě pouze jako průvodce a děti svým tvořením rozvíjí fantazii. Pomáhá pouze v době, kdy si dítě její pomoc vyžádá. Vytvořené náramky předají matkám.

2 LÉTO VONÍ PO BYLINÁCH

Cíle:

1. Seznámit děti se znaky léta.
2. Poznat druhy zeleniny, které samy vypěstovaly na zahradě.
3. Vytvořit si podvědomí o tom, co se dá dále s dary přírody dělat.
4. Získat poznatky ze života mravenců.

Ruměnička Lipůvka a její kamarádky

„Jaro uběhlo jako voda a začalo teplé léto. Ruměnička sice rostla, ale byla pořád ještě malá. Jednoho dne ji zahlédl baštit lipová semínka luční koník. Byl krásně zelený jako tráva a měl dlouhá křídla a tykadla. Přiskákal k ní a zařehlal: „Chutná, Lipůvko?“

„Odkud víš, jak mi říkají?“ podivila se ruměnička.

„Říkal mi to cvrček, tvůj kamarád, odvětil koník.

„A kdo jsi ty? Ještě nikdy jsem tě neviděla,“ vyzvíдалa Lipůvka.

„Jsem luční koník a říkají mi Hopsálek, protože skáču sem a tam.“

„Lipová semínka mám moc ráda, Hopsálku. Ze všeho, co jsem dosud ochutnala, je mám nejraději“ (Socha, 2022, s. 15).

Léto

„Zahrádky jsou květinkové,

Celý kraj je voňavý.

A kde kvítky ještě chybí,

Tam to léto napraví“ (Kopecká, 2006, s. 30).

Nabídka činností:

- sklízení záhonů
- vaření meduňkové šťávy

- příprava pažitkové pomazánky

2.1 Meduňková šťáva

Protože meduňka narostla do velkých rozměrů a prorůstala tam, kde bránila jiným rostlinkám, bylo potřeba s ní něco vymyslet. Některé děti řekly, že je potřeba ji ostříhat, ale našlo se pár dětí, které z domova věděly, že se dá z meduňky uvařit šťáva. Blížil se den otců a meduňková šťáva byla překvapením pro otce. Pro vaření s dětmi máme k dispozici dvouplotýnkový elektrický vaříč. Děti jsou poučeny o bezpečnosti, respektují předem dohodnutá pravidla.

Pomůcky:

- meduňka lékařská
- citron
- cukr
- kyselina citronová
- voda
- plátýnko
- sklenice
- plotýnkový vaříč
- vařečka a naběračka

Postup:

Ostříháme meduňku a oddělíme listy od stonku. Listy meduňky vkládáme do hrnce a prokládáme kolečky citronu. Přidáme kyselinu citronovou a necháme 24 hodin stát. Poté přecedíme a vymačkáme přes pláténko do jiného hrnce, přidáme cukr a vaříme, dokud se cukr zcela nerozpustí (příloha č. 9).

2.2 Sklizení záhonů

Nejen meduňka, ale i záhony bylo potřeba sklídit. Některá zelenina se už snědla, ale mrkev, rukola, a hlavně hrách čekají na sklizení. Odměnou za pečlivou starost

o záhony byla krásná mrkev a velké hrachové lusky. Děti třídí sklizenou zeleninu podle druhu do misek. Poté vše pečlivě umyjeme, aby byla zelenina připravena ke konzumaci. Některé lusky ještě nejsou zralé, proto rostliny nevytrháme, ale necháme je dozrát. Rukola bude růst na záhonech až do podzimu, průběžně jí protrháváme pro konzumaci nebo pro potřeby paní kuchařek do školní kuchyně. Z narostlého kopru uděláme svazek, ozdobíme mašlí a odneseme rodičům.

2.3 Pažitková pomazánka

Stejně jako meduňka se v naší bylinkové spirále rozrostla pažitka. Je k dispozici pro denní otrhávání a konzumaci, stejně jí používají i kuchařky ve školní jídelně. My bychom zkusili také nějaké kuchařské umění, které se dá zvládnout pod širým nebem z pokladů naší zahrady. Pažitková pomazánka na odpolední svačinu bude skvělý nápad.

Otázky:

- Děti, nám krásně roste všechno v záhonech, ale podívejte, co nám vyrostlo nejvíce?
- A do čeho bychom tu pažitku mohli dát?
- Z čeho se umíchá pažitková pomazánka?

Pomůcky:

- pažitka
- nůžky
- ingredience pro výrobu pomazánky (tvaroh, máslo, pažitka, sůl)
- miska
- vařečka

Postup:

Děti na zahradě sklidily vyrostlou pažitku a u stolů propláchly. Za pomoci nůžek nastříhaly do misky. V kuchyni dostaly od kuchařek tvaroh, mléko a sůl a na školní zahradě

pod pergolou vyrobily svačinu. Seznámily se s povoláním kuchař – kuchařka a protože „uvařily“ samy, tak s velikou chutí svůj výtvar ochutnaly.

2.4 Mraveniště

Naše kamarádka ruměnička Lipůvka jí ráda lipová semínka. I mravenci si pochutnají na semenech rostlin, protože pro ně obsahují výživné látky. Někteří mravenci cestou do mraveniště semeno upustí, a tak pomáhají rostlině se rozšířit.

Mraveneček

„Každé ráno na kopeček,

běží malý mraveneček.

Vyjdi, vyjdi sluníčko,

pošimrej mě na líčko.

I ty malý popleto,

musíš počkat na léto“ (Klimková, 2013, s. 17).

Nejen na školní zahradě, ale i na procházce do okolí mateřské školy a při návštěvě lesa pozorujeme život v přírodě. Při návštěvě lesa děti objevily velké mraveniště, u kterého jsme se zastavili a zblízka mraveniště prozkoumali. Povídali jsme si o životě mravenců. Děti si mraveniště chtěly vytvořit i v mateřské škole a cestou z procházky hledaly nápady, jak činnost uskutečnit.

Pomůcky:

- karton
- čtvrtky
- černé fixy
- hrabanka z lesní části naší zahrady
- lepidlo
- tavná pistole

Postup:

Na tvrdý karton jsme namalovali obrys mraveniště, na bílé čtvrtky větší mravence, které děti nůžkami vystřihaly. Karton a lepidla jsme přenesli na školní zahradu. Do kyblíků děti nasbíraly hrabanku v jehličnaté části naší školní zahrady a pomocí lepidla nalepily na karton s obrysem mraveniště. Po zaschnutí dolepily mravence a hotové mraveniště jsme pověsily na plot dřevěné pergoly (příloha č. 10).

Mravenčí hra

Učitelky děti natřou na přeskáčku různými druhy vonných olejů. Každá učitelka je potřena jiným olejem a představuje matku královnu. Mravenci nemluví, ale poznávají se podle čichu svými tykadly. Na tlesknutí se děti rozběhnou po zahradě a snaží se shromáždit do svých mravenčích rodinek podle čichu.

3 BAREVNÝ PODZIM

Cíle:

1. Seznámit děti se znaky podzimu.
2. Seznámit se s informacemi, proč opadáva listí.
3. Seznámení s podzimním ovocem a jeho využitím.

Ruměnička Lipůvka a její kamarádky

„Léto uběhlo rychle jako voda v řece a nastal podzim. Podél lipové aleje začaly v houfech poletovat vlaštovky a usedat na dráty elektrického vedení. Stromy a keře jako by tušily, že také jim nastane brzy čas zaslouženého odpočinku. Začaly hýřit všemi pestrými barvami, jako by se ještě na krátkou chvíli chtěly vyparádit, dřív, než budou muset ze sebe shodit letní šat. Vypadalo to, jako když nějaký malíř přemaloval zelené listy stromů žlutou, hnědou nebo červenou barvou. Prostě dorazil podzim v plné parádě, přesně takový, jaký má být. Příroda vydala své bohaté plody a začala se pomalu chystat k blížícímu se zimnímu spánku“ (Socha, 2022, s. 114).

Nabídka činností

- levandulové sáčky
- hrabání listí,
- věnce a stonožky z listí,
- příprava záhonů na zimu
- uspávání broučku
- vaření přesnídávky
- pečení štrúdlu
- ježčí ubytovna na zimu

3.1 Levandulové sáčky

Levandule na vrcholu spirály pomalu odkvétá a je potřeba jí sestříhat. Ostříháme levanduli a všechny květy otrháme do nádoby. Potom nandáme do ozdobných sáčků Voňavý dárek pro rodiče je na světě.

Pomůcky:

- zatahovací ozdobné sáčky
- květy levandule

Postup:

Děti se na zahradě seznámily s typickou vůní levandule. Na stůl položíme levanduli, meduňku, mátu a dostupné květy ze zahrady. Zrakem i čichem poznávají jednotlivé rostliny. Se zavřenýma očima mezi všemi rostlinami hledají levanduli.

3.2 Stonožky a věnce z listí

Všude venku leží pod stromy velké množství spadaného listí.

Otázky:

- Jaké máme roční období? (Jaro, léto, podzim, zima.)
- Proč opadává listí? (Listy opadávají, protože se stromy brání proti ztrátě vody. Strom tak odpočívá.)
- Jaké barvy nosí podzim? (Žlutá, červená, hnědá, oranžová.)
- Jak by se dalo listí využít? (Lepit na namalovaný strom, dělat draky, věnce, stonožky, shrabat na hromadu pro ježka.)

Pomůcky:

- listy
- vázací drát

Postup:

Posbíráme listy, které jsou dostatečně velké a nejsou ještě oschlé. Listy rozdělíme podle velikosti. Navlékáme je na vázací drát co nejvíce k sobě. Na konci drát svážeme a vytvoříme věnec. Velikost věnce odpovídá množství listů.

Z listů lze navlékat stonožku. Odstříhneme kus drátu, na konci uděláme uzel a navlékáme listy stejně, jako u vytváření věnce. Hlavu stonožky připravíme z kartonu nebo čtvrtky. Řapík listu použijeme jako nohy stonožky. Výtvoříme si vyzdobíme pergolu na školní zahradě. Stonožky můžeme položit na trávník nebo do záhonů.

Pokud jsou chladné dny na tvoření venku, lze tyto aktivity provádět i ve třídě.

3.3 Příprava záhonů na zimu

Pomůcky:

- rýč
- lopatky
- kolečka
- kyblíky
- hrábě

Postup:

Záhony, o které jsme během roku s láskou pečovali, se pomalu ukládají k zimnímu spánku. Před zimou je potřeba záhony zryt a zbavit plevele. Velkým rýčem zryjeme záhony, děti potom lopatkami přehazují zeminu a vytahují plevel a kameny. Všechny zbylé rostliny vyndáme z hlíny a na kolečku odvezeme do kontejneru na odpad ze zahrady, který je umístěn vedle mateřské školy. Nakonec záhony uhrabeme.

3.4 Vaříme přesnídátku

Na zahradě se urodilo pár jablek. Děti vymýšlely, co by se z jablek dalo udělat. Některá se nakrájela na jídlo, některá se nechala na pečení štrúdlu a zbylo jich ještě pár na uvaření

přesnídávky. Do aktivity jsme zapojili i rodiče. Kdo měl možnost, donesl do mateřské školy na zahradě posbíraná jablka.

Pomůcky:

- jablka
- pudink
- prkénka
- příborové nože
- varná deska
- hrnec
- vařečka
- naběračka
- sklenice

Postup:

Jablka omyjeme, zbavíme slupky, rozkrojíme a vyndáme jadřince. Jednotlivé kusy nakrájíme na malé kousky a nasypeme do hrnce. K jablkům přilijeme trochu vody a dáme vařit do úplného změknutí. Poté zahustíme vanilkovým pudinkem a povaříme do zhoustnutí. Nalijeme do sklenic a necháme zchladnout. Vytvoříme si na sklenice etiketu. dle vlastní fantazie. Za pomoci pastelek vyzdobíme lepící papír a štítek nalepíme na sklenici s přesnídávkou (příloha č. 11).

3.5 Jablečný štrúdl

Otázky:

- Co by se dalo z jablek ještě vyrobit? (Z jablek můžeme upéct koláč, štrúdl, dort, udělat přesnídávku, můžeme jablka usušit, udělat mošt, kompot.)
- Co třeba něco sladkého upéct? (Můžeme upéct štrúdl nebo koláč.)
- Co doma maminka peče z jablek? (Děti jmenují z výše uvedeného, co doma maminky pečou.)

Pomůcky:

- listové těsto
- jablka
- skořice
- rozinky
- vanilkový cukr
- máslo a vejce

Postup:

Děti na stolech nakrájí příborovým nožem oloupaná jablka. Na rozválené těsto dají jablka, skořici, rozinky, máslo a vanilkový cukr. Zabalíme a navrch potřeme rozšlehaným vejcem. Hotové štrúdlly položíme na plech a odneseme upéct do školní kuchyně (příloha č.12). Po vychladnutí děti nakrájí za asistence učitelky na kusy a každý si štrúdl odnese domů.

3.6 Uspávání broučků

Je čas na podzimní rituál uspávání broučků. Příroda se pomalu ukládá k zimnímu spánku. Listy rychle opadávají ze stromů, zahrada je připravena k zimnímu odpočinku, brouci a jiný hmyz hledají místo, kde by se ukryly před zimou. I ruměnice Lipůvka se pořádně najedla lipových semínek a hledala vhodné místo v kmeni stromu, kde by zimu přečkala. V přírodě pozorujeme, zda ještě někde uvidíme nějaké brouky a ostatní hmyz. Protože je čas, kdy hmyz zalézá do děr, aby přežil zimu, vyrobíme s dětmi z přírodního materiálu postýlku pro broučky a půjdeme je na zahradu uspat.

Pomůcky:

- skořápky od vlašských ořechů
- fixy
- vata
- čtvrtky

- kaštiny
- šišky
- pastelky

Postup:

Skořápky od ořechů očistíme. Do skořápky potom položíme brouka z šišky, kaštanu nebo ho můžeme vymodelovat z modelíny. Fixami vyzdobíme skořápku, která představuje zimní postel pro brouka. Na přírodní materiál, který brouka představuje, nalepíme, nebo namalujeme oči. Poté skořápku vysteleme vatou a do ní brouka uložíme.

Všechny brouky ve skořápkách odneseme do školní zahrady. Každé dítě si najde libovolné místo, kde svého brouka uloží. Nakonec společně odříkáme báseň, kterou brouky uložíme k zimnímu spánku (příloha č. 13).

Uspávání broučků

„Broučku malý, jdi už spát,

bude se ti něco zdát.

O tom, jak zas slunce svítí,

všude kvete samé kvítí.

Ted' se ale vyspi sladce,

Na jaře vše půjde hladce“

(Báseň, n.d.)

3.7 Ježčí ubytovna, hrabání listí

Ježek

„Na podzim jde ježek spát,

Ale nemá na kabát.

Ustele si na zimu

Z listí teplou peřinu“ (Čapková, 2017, s. 89).

Příroda se pomalu ukládá ke spánku, hmyz hledá, kde by přezimoval, stromy opadaly. Ježek také bude hledat své místo na přečkání zimy. A my mu pomůžeme.

Pomůcky:

- hrábě
- listí

Postup:

Ježek potřebuje na zimu místo, kde by mu bylo teplo a mohl v poklidu zimu přečkat.

I my máme možnost s jeho obydlím vypomoci. A stačí k tomu málo.

Otázky:

- Děti, jak vypadá ježek? (Je to zvíře, je hnědý nebo černý, má bodliny, funí a dupe).
- Co má na svém těle? (Tělo má pokryté bodlinami, které ho chrání před nebezpečím. Své bodliny používá jen k obraně.)
- A víte, co ježek jí? (Ježek je masožravec. Chytá hmyz, larvy, dešťovky, pavouky, slimáky, ale i ještěrky, hady nebo myši.)
- Myslíte si, že nosí na zádech jablíčka? (Ne, ježek nenosí žádné ovoce.)

Postup:

Vezmeme hrábě a pod stromy shrabeme listí na jednu hromadu. Potom projdeme společně školní zahradu a vyhledáme co nejvhodnější místo pro ježčí domek.

Otázky:

- Kde by mohl domek být?
- Budeme hledat tiché nebo hlučné místo?

Najdeme společně v koutu zahrady tiché místo a nanosíme hromadu listí. Ježek má svou ubytovnu a když nebude venku veliký hluk, třeba se tam nějaký na zimu nastěhuje (příloha č. 14).

4 POHÁDKOVÁ ZIMA

V zimě jsou krátké dny a dlouhé noci, listnaté stromy odhodily své listy a jsou holé, příroda spí zimním spánkem. Všude je sníh a mráz.

Cíle:

1. Seznámení dětí s ročním obdobím, specifikací zimy, změnou počasí.
2. Utváření kladného vztahu k přírodě a citlivosti ve vztahu k živým bytostem.
3. Seznámení, jak lze pomáhat zvířatům v tomto ročním období.
4. Rozpozná několik nejběžnějších druhů ptáků.

Ruměnička Lipůvka a její kamarádi

„Tady přezimuji,“ rozhodla se Lipůvka a začala se svůj úkryt zvelebovat tak, aby jí v něm bylo dobře. Nanosila dovnitř dutiny suché kousky listů a ucpala štěrbinu suchou hrabankou. Poté se zachumlala do suchého mechu pod listy a stulila se do klubíčka. „Teď už si, zimo, můžeš klidně přijít, já se tě nebojím!“ zvolala odvázně Lipůvka. Potom zívla a usnula tvrdým a dlouhým spánkem. Spala a spala – až do příchodu jara“ (Socha, 2022, s. 121).

Zima

„První vločka z nebe spadla,

na louku, co zrovna zvadla.

Za ní přišel děda Mrazík,

vyplazuje na ní jazyk“ (Kopecká, 2006, s. 74).

Nabídka činností:

- Výtvarné znázornění stromů v zimě.
- Výroba lojových koulí.
- Sestavení ptačího krmítka.
- Pokus sázení semínka slunečnice.

- Návštěva lesa a donesení jablek a žaludů do krmelce.

4.1 Slunečnice

Venku panuje paní zima, na zahradě všechno spí zimním spánkem. Ptákům nasypeme do krmítka, vytvoříme jim lojové koule. Našli jsme pár posbíraných semen ze slunečnice a zkusíme pokus setí semene v zimě.

Pomůcky:

- květináč
- zemina
- semena slunečnice
- voda

Postup:

Připravíme si květináč se zeminou, zasejeme do něho semena slunečnice, zahrneme zeminou a zalijeme. Necháme květináč stát na teplém a slunném místě ve třídě a budeme čekat, jestli se rostlinka ujme i v zimním období.

Ze semena opravdu vyrostla rostlina slunečnice, kterou potom zasadíme na zahradě do okrasného záhonu (příloha č. 15).

4.2 Výtvarné vyjádření zasněženého stromu

Otázky:

- Jak vypadá strom v zimě? (Nemá žádné listy a je na nich sníh.)
- Jsou na něm nějaké listy? (Všechny listy opadaly.)
- Proč všechny listy opadaly? (Listy opadávají, protože se stromy brání proti ztrátě vody.)

Pomůcky:

- karton
- barvy

- vata
- lepidlo

Postup:

Stejně jako jsme vytvořili strom od pupenů do opadání vytvoříme zimní strom. Na karton namalujeme barvou kmen a větve stromu. Děti pak pokryjí strom sněhem. Namočí si prst do bílé barvy a vytváří sněhovou pokrývku na větvích. Z kusů vaty vytvoří sněhové závěje.

4.3 Výroba lojových koulí a zavěšení na zahradu

Zima je v plném proudu, mrzne a vše je pokryté sněhem. Ptačí krmítka jsou zapadaná sněhem a chceme dopřát ptákům hostinu. K té lze použít semena slunečnice, lněná nebo konopná semena, proso, ječmen, oves nebo pšenici. Semeno slunečnice jsme už zaseli a další semena připravíme pro ptáky. Proto vyrobíme lojové koule, které zavěsíme na stromy a keře na školní zahradě.

Z oken mateřské školy budeme pozorovat, který pták přiletí na hostinu a pokusíme se jednotlivé ptačí druhy pojmenovat. Za pomoci metodických pomůcek si ptáky představíme. Některé druhy v pracovních listech vybarvíme. Při výrobě lojových koulí si zazpíváme píseň „Bude zima, bude mráz“.

Pomůcky:

- metodický list ptáci
- pracovní listy ptáci
- lůj nebo sádlo
- semínka
- hrnec
- plotýnkový vaříč
- potravinová fólie
- provázek

Postup:

V hrnci rozpustíme lůj nebo sádlo. Do rozpuštěné směsi nasypeme semínka a zamícháme. Necháme mírně ztuhnout, aby se s hmotou dalo pracovat rukama. Vytvoříme koule, do kterých připevníme poutko na zavěšení, zabalíme do potravinové fólie a necháme ztuhnout. Potom koule venku zavěsíme na stromy a keře (příloha č. 16).

4.4 Polytechnické činnosti – skládání a natření ptačího krmítka

Protože chceme ptákům nasypat semena i do krmítka, je potřeba ho vyrobit. Zakoupenou stavebnici poskládáme a dozdobíme barvami. Společně najdeme na zahradě klidné místo, krmítko zavěsíme a nasypeme do něho krmení pro ptáky. Krmítko pověsíme tak, aby bylo dětem přístupné a mohly ho doplňovat semeny podle potřeby a pozorovat z okna mateřské školy.

Krmítko

„Venku je zima,

mrzne mi nos,

zůstal tu vrabčák,

odlétl kos.

Všude je bílo,

mráz chodí tiše.

Slyšíš, jak ptáčkům

kručí teď v břiše?

Řekněte, děti,

jaké je řešení?

Kam ptáčkům nasypeme,

to jejich krmení? (Svobodová, Váchová & Vítěčková, 2012, s. 86)

Všechny environmentální aktivity doprovázejí tělovýchovné, dramatické, výtvarné, pracovní a hudební činnosti.

4.5 Návštěva lesa a krmelce

Zem je pokryta sněhem a ledem a uprostřed tuhé zimy hledají hladová zvířata potravu. Některá si udělala zásoby na zimu, jiná chodí ke krmelcům v lese, kde potravu najdou.

Otázky:

- Co je to krmelec? (Dřevěná stavba, do které se dává krmení pro zvěř.)
- Kde ho najdeme a co v něm je? (Najdeme ho v lese a je v něm potrava jako např. jablka, kukuřice, žaludy, kaštany, bukvice.)
- Kdo do krmelcům zvířatům dává potravu? (Každý člověk může přinést vhodné krmení do krmelce.)

Na podzim děti nasbíraly kaštany a žaludy, které nanosily do pytlů v mateřské škole. Myslivci pytle odvezli do krmelců. Nějaké kaštany a žaludy jsme nechali ve třídě a při procházce do lesa jsme je odnesli zvířatům společně s jablky. Potom pozorujeme, jestli nějaké zvíře přijde pro potravu do krmelce. Můžeme v okolí krmelce pozorovat stopy, které tam zanechala lesní zvěř. Stopy si překreslíme na papír a v mateřské škole se je pokusíme přiřadit k jednotlivým zvířatům.

5 EVALUACE ČINNOSTÍ

Jednotlivé činnosti pro děti v mateřské škole byly rozděleny do jednotlivých ročních období. Jarní období – děti byly seznámeny se znaky jara, poznávaly jarní květiny a naučily se je pojmenovat. Viděly, co se děje se semenem hrachu, jak roste a jak vypadá celá rostlina i s kořeny. Společně jsme našli místo pro vytvoření záhonů, děti se seznámily se zahradními pracemi a měly možnost pozorovat růst od semene po rostlinu. Poznaly, jak velký potenciál má školní zahrada a že jí lze využít i jinak než na hraní. Pro takto malé děti bylo nutné činnosti rozplánovat tak, aby se pracovní činnosti prolínaly s volnou hrou na zahradě školy, aby nebyly děti unavené a nevytvořily si negativní vztah k zahradním pracím.

V období jara a prací na zahradě by bylo potřeba daleko více času na aktivity. Dětem se od rozdělané činnosti nechtělo vracet do mateřské školy, proto jsme využívali příznivého počasí a trávili jsme venku delší čas dopoledne a následně i odpoledne. Aktivity v jednotlivých ročních obdobích byly vhodně motivovány, ale někdy bylo pro děti atraktivnější hrát si na zahradě. V letních teplotách nechtěly pracovat na slunci a raději vyhledávaly stín. Proto jsme řízenou činnost s dětmi provedli v dřívější dobu, kdy byly ještě záhony a pergola mateřské školy ve stínu.

Velikým přínosem byla možnost práce v menších skupinách, protože na děti byly dvě učitelky. Děti měly možnost si vše v klidu vyzkoušet, měly pro své práce dostatek prostoru. Obtížnější organizace nastala v době, kdy činnosti proběhly dříve, než přišla druhá učitelka. Některé děti se nechtěly zapojit do činnosti vůbec, některé chvíli pozorovaly a zapojily se později. Důležité bylo vyhledat srozumitelnou a zároveň motivující komunikaci, aby děti vše pochopily. U takto malých dětí bylo nutné častěji zapojit pohybové činnosti a zlepšit tak jejich koncentraci.

Nové informace o přírodě, které děti získaly, byly podporovány obrazovým materiálem, knihami a prolínaly se i v ostatních činnostech v mateřské škole. A tím docházelo k jejich

opakování. Ne vždy si děti nabyté informace pamatovaly a bylo potřeba je zopakovat a upevnit. K jednotlivým tématům byla i použita literatura vhodná pro malé děti.

Při sledování života v hmyzím hotelu bylo nutné děti upozornit na možné nebezpečí bodnutí od včely nebo vosy. Předem bylo zjištěno, jestli není nějaké dítě alergické. Stejně tak i u všech činností na školní zahradě byla zopakována pravidla, která jsme si s dětmi na začátku školního roku utvořili. Byly poučeny, jak zacházet s pracovním náčiním, aby nedošlo k úrazům. Proto se pracovalo v menších skupinách, abychom této možnosti předešli.

Na podzim se některé aktivity musely přesunout kvůli nepříznivému počasí do třídy, ale venku bylo mnoho materiálu, který děti do vnitřních prostor mohly přenést a plnohodnotně s nimi pracovat. Nejatraktivnějšími aktivitami byla příprava štrúdlu a vaření přesnídávky. Tyto činnosti byly proloženy i ochutnávkou ovoce a možností vnímat činnost všemi smysly. Nejméně zajímavou činností se jevila příprava záhonů na zimu. Té se nezúčastnily všechny děti. Proto bude při opakování nutné zařadit tuto aktivitu jen pro malé skupiny dětí, nebo jí nechat jako pozorování, kdy sledují učitelky a přidávají se do práce jen ti, kteří chtějí pracovat na záhonech.

Zimní činností, která vypadala jako nevhodně zvolena do aktivit, bylo skládání ptačího krmítka. Stavebnice měla malé rozměry, takže děti jednotlivé části nedokázaly poskládat a slepit. Proto tuto činnost musela udělat sama učitelka a děti jen krmítko natřely přiloženými barvami. Pokud by se tato aktivita realizovala znovu, muselo by se krmítko sestavit z větších dílů, aby se s materiálem dětem lépe pracovalo. Na sněhové závěje jsme museli počkat, protože nám počasí nepřálo. Nakonec po vydatné sněhové nadílce bylo možné vyjít do lesa pozorovat stopy zvířat, ale jen na okraj, protože bylo sněhu mnoho a hrozilo, že bude padat ze stromů. Tato činnost pak musela být podložena více obrázkovým materiálem. U aktivit, které se po celý rok uskutečňovaly, byla průběžně prováděna reflexe, aby děti měly možnost nové poznatky upevnit.

6 DISKUSE

Jančaříková (2013) uvádí ve své knize činnosti a kompetence dětí při edukačním procesu na školní zahradě, že si dítě začne všimnout změn přírody v jednotlivých ročních obdobích, jejich charakteristiku a zahradní práce s nimi spojené při kterých se naučí spolupracovat v kolektivu.

Její slova se mi potvrdila. Děti pochopily rozdíly mezi ročními obdobími, naučily se jaké práce lze provozovat na zahradě na jaře, v létě, na podzim i v zimě. Vliv však mohla mít skutečnost, že děti, které tyto aktivity vytvářely, jsou především z rodin vlastníků zahrady. Je tedy důležité brát na zřetel, že návyky získaly již z domova a naučené kompetence byly podporovány již dříve. Při těchto činnostech se děti mezi sebou dokázaly domluvit s mírnou dopomocí pedagoga.

Ryplová, Chmelová & Vácha, (2019) upozorňují v knize na skutečnost, že v dnešní době se děti od přírody spíše odcizují. Vzhledem k mému působení na venkovské mateřské škole toto tvrzení nemohu zcela potvrdit. Jsou však i rodiče, kteří se svými dětmi čas venku tráví minimálně, což se viditelně odráží environmentálních činnostech v mateřské škole. Jejich znalosti přírody jsou menší než znalosti dětí, které do přírody chodí s rodiči intenzivněji.

Jančaříková (2017) a Koťátková (2008) uvádějí, že zahradu vnímáme všemi smysly, což se mi v praktické části zcela potvrdilo. Také se děti naučily spolupracovat, poznaly změny v přírodě v jednotlivých obdobích a poznaly, co vše se dá na zahradě zažít a poznat (Jančaříková, 2013).

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se zaměřila na téma environmentální výchovy v předškolním vzdělávání. Environmentální výchova v mateřské škole a výchova ve školní zahradě jsou klíčovými součástmi edukačního procesu, který má za cíl vytvořit u dětí citlivý vztah k přírodě a životnímu prostředí. Díky nim se děti naučí respektovat a chránit přírodu, rozvíjet ekologické myšlení a odpovědnost za své činy.

Tato práce ukazuje, jak důležité je začít s environmentální výchovou co nejdříve v životě dětí a jaký význam má zahrada mateřské školy jako prostor pro praktické učení a pozitivní zážitky. Věřím, že efektivní a inspirativní environmentální výchova může přispět k vytváření budoucích generací ekologicky zodpovědných občanů.

Při realizaci environmentální výchovy je důležité dodržovat zásady a minimalizovat tak rizika spojená s touto aktivitou. V mateřské škole by měly být dětem nabídnuté různé aktivity a projekty, které je seznámí s důležitostí ochrany životního prostředí.

Školní zahrady mohou být skvělým nástrojem vzdělávacího procesu v mateřské škole. Zahrady poskytují dětem možnost naučit se o životním cyklu rostlin, péči o rostliny, biologické různorodosti životního prostředí. Děti se mohou podílet na zahradničení a pozorování růstu rostlin, což rozvíjí jejich pozorovací dovednosti a zvědavost.

Školní zahrady mohou být také využity ke vzdělání v oblasti vědy, matematiky, umění, jazyků. Děti mohou například počítat květy nebo semena, připravovat různé pokrmy z čerstvých bylin nebo kreslit rostliny a zvířata. V zahradě mohou také sloužit jako místo pro praktické experimenty a aktivity, jako je například výsadba semen, pozorování ptáků nebo hmyzu. Celkově školní zahrady mohou přinášet dětem nové zkušenosti a znalosti, podporovat jejich vztah k přírodě a životnímu prostředí a rozvíjet jejich tvořivost, pozorovací schopnosti a znalosti o světě kolem nich.

Zpracování bakalářské práce mi ukázalo, jak využívat environmentální výchovu v mateřské škole každý den, jak ji lze nenásilně propojovat s jinými výchovami. Propojení školní zahrady a environmentální výchovy je pro děti velice přirozená a oblíbená forma

vzdělávání. Děti se učí prožitkem. Pobyt venku řadím mezi nejdůležitější část dne. Ne každá mateřská škola má takové štěstí, že mají svou školní zahradu a mohou v ní provádět environmentální činnosti spojené právě se zahradou.

Na zahradě se měly děti možnost seznámit s pracemi, staraly se o záhony, samy si vypěstovaly zeleninu, kterou dále mohly použít, poznaly, co vše z darů přírody můžeme zpracovat. Vytvářejí si denně vztah k živé i neživé přírodě. Některé děti nemají možnost trávit v přírodě tolik volného času, proto jsem velmi ráda, že jim to naše mateřská škola umožňuje a trávíme venku volný čas za každého počasí. Pobyt venku pro ně není jen vyžití na herních prvcích, ale hlavně poznávání stromů, květin a zvířat a práce na zahradě s konečným bonusem sklizně toho, co jim chutná.

Děti se seznámily s tím, co se dá na školní zahradě a okolí mateřské školy zažít a pobyt venku je pro ně velice obohacující a zábavný. Děti zjistily, jak se zakládá záhon, že jimi vypěstované produkty můžeme dále nějakým způsobem využít a jak zařadit vypěstovanou zeleninu do jídelníčku mateřské školy. Získaly znalosti, z jakých krás přírody se dají vytvořit drobné dárky pro rodiče. Pochopily termín živá a neživá přírody, jak přírodu chránit, jak jí opečovávat. Odhalily, že mohou pomoci zvířatům přežít zimu odnesením krmiva do krmelce, výrobou lojových koulí pro ptactvo, nebo pravidelným sypáním semen do krmítka. V neposlední řadě zažily, že veškeré činnosti, které můžeme dělat ve vnitřních prostorách mateřské školy, se dají velice jednoduše přenést do prostor školní zahrady, kde je ale nutné nastavit pravidla, která budou všichni dodržovat.

POUŽITÉ ZDROJE

Alrich-Moodie, B., & Kwong, J. (1997). *Environmental Education*. Institute of Economic Affairs.

Andresková, J., Kubecová, M., Kukačková, M., Suchardová, L., & Zemanová, K. (2018). *Rozvíjíme environmentální citění dětí*. Raabe.

Báseň: *Brouček*. (n.d.). Pinterest.com. Retrieved. April 4, 2024, from <https://i.pinimg.com/originals/2b/7c/97/2b7c970505f06a42333e2c2afb6d96b4.jpg>.

Bone, E., Ball, J., Edmonds, H., Gould, A., & Kitching, T. (2021). *Příroda: kniha aktivit*. Svojtka & Co., 2021.

Butterfield, M. (2018). *Jak zvířátka bydlí: odklápějte okénka a objevujte úžasné zvířecí přibytky*. Svojtka & Co.

Cornell, J. B. (2012), *Objevujeme přírodu: učení hrou a prožitkem*. Praha Portál.

Cranfield, I. (1999). *Dětská obrazová encyklopedie*. Svojtka & Co.

Činčera, J. (2007). *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno: Paido.

Čtvrtek, V., & Gebhartová, V. (1997). *Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky*. Albatros.

Dufková, V. (2008). *A, B, C, D, už to jede: říkanky se stanovenými úkoly pro děti*. Plus.

Eichlerová, I., & Havlíčková, J. (2012). *Logopedické pohádky: příběhy k procvičování výslovnosti*. Portál.

EPKA, (n.d.). PEA/HRÁCH/TIMELAPSE. In: *YOUTUBE* [online]. [cit. 2024-04-04]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=9Js5wiKiwZM>.

Gründler, E. C., & Schäfer, N. (2010). *Dětská hřiště a zahrady v přírodním stylu – význam, plánování, realizace*. Ministerstvo životního prostředí.

Hecker, F. (2023). *Poznávejte hmyz na zahradě*. Euromedia Group.

- Hegerová, V. (2022). *Lepíci v české přírodě*. Fond Sidus.
- Herrmann, E. (2016). *Montessori aktivity pro děti: kniha na obohacování slovní zásoby, objevování přírody i světa*. Svojtka & Co.
- Hrubín, F. (1974). *Špalíček veršů a pohádek*. Albatros.
- Jančaříková, K. (2017). *Činnosti k rozvíjení přírodovědné gramotnosti v předškolním vzdělávání*. Raabe.
- Jančaříková, K. (2010). *Enviromentální činnosti v předškolním vzdělávání*. Raabe.
- Jarní hádanky. *School press club* [online]. [cit. 2024-04-04]. Dostupné z: <https://www.schoolpressclub.com/clanky/24757-jarni-hadanky>.
- Kirchnerová, V., & Rubešová, R. (2013). *Výchova prožitkem: tvořivé hry a činnosti pro mateřské školy*. Portál.
- Klimková, M. (2013). *Jaro, léto, podzim, zima—s touto knížkou rok je prima: písničky, říkadla, hádanky, pohybové hry, výtvarné náměty, pohádky*. Powerfield.
- Konvalinová, K. (2014). *Rozhýbané básničky: říkanky pro pohybové chvílky a cvičení s dětmi předškolního věku*. Přikrylová Milada Plus.
- Kopcová, G. (2023). *Pohádky z rozkvetlé louky*. Akcent.
- Kopecká, Z. (2006). *Veselé básničky*. Centa.
- Kožíšek, J., Hilčr, J., Rais, K. V., & Sládek, J. V. (1974). *Z křišťálové studánky*. Albatros.
- Leblová, E. (2016). *Enviromentální výchova v mateřské škole*. Portál.
- Macenauerová, J., & Brussová, K. (2019). *Nové přírodovědné hry*. Rubico.
- Ministerstvo životního prostředí. *Zákon o životním prostředí, 17/1992 Sb (1991)*.
- Mlčochová, M. (2012). *Neobyčejný rok předškoláka: hry pro předškolní děti s kalendáři významných událostí*. Portál.

- MŠMT (2021) *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*[online]. [cit. 2024-04-04]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/56051>.
- Natur im Garten. (2016–2019). *Education in Gardens*. Projekt EDUGARD ATCZ 65.
- Nováková, D., & Brezovická Šebeková, L. (2018). *Ema a lesní zvířátka*. Advent-Orion, spol. s r.o.
- Opravilová, E., & Gebhartová, V. (1998). *Kurikulum předškolní výchovy*. Portál.
- Opravilová, E., & Gebhartová, V. (1998). *Kurikulum předškolní výchovy: učebnice pro pedagogické obory středních, vyšších a vysokých škol*. Portál.
- Opravilová, E., & Gebhartová, V. (1998). *Zima v mateřské škole: učebnice pro pedagogické obory středních, vyšších a vysokých škol*. Portál.
- Place, M. H. (2018). *Velký, větší, největší sešit Montessori Příroda: s Baltazarem a také Pepínem*. Svojtka & Co.
- Průcha, J., Walterová, E., & Mareš, J. (1995). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
- Průcha, J., Walterová, E., & Mareš, J. (2013). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
- Přikrylová, G., & Přikrylová, M. (2002). *Jak se rodí jaro: tématický blok Hrajeme si od jara do zimy, 7. téma*. Přikrylová Milada Plus.
- Přikrylová, G., & Přikrylová, M. (2002). *Když všechno kvete: tématický blok Hrajeme si od jara do zimy, 9. téma*. Plus.
- Přívratský, V., & Teodoridis, V. (Eds.). (2008). *Rukověť environmentálního vzdělávání*. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.
- Ryplová, R., Chmelová, Š., & Vácha, Z. (2019). *Školní zahrady ve výuce*. Epika.
- Sládek, J. V., Kožíšek, J., & Hilčr, J. (1982). *Z křišťálové studánky: verše Josefa Václava Sládka, Karla Václava Ráise a Josefa Kožíška: pro začínající čtenáře*. Albatros.
- Socha, R. (2022). *Ruměnička Lipůvka a její kamarádi*. Advent – Orion Praha.

- Strejčková, E. (2005). *Děti, aby byly a žily*. Ministerstvo životního prostředí.
- Svobodová, E., Váchová, A., & Vítěčková, M. (2012). *Do školky za zvířátky: metodika práce s příběhy v MŠ*. Portál.
- Svojtka & Co. (2014). *Malujeme a vybarvujeme květiny: 44 kreseb k vybarvování podle vzoru*.
- Thiriot, E. (2017). *Rok plný učení zábavnou formou: 52 týdnů pedagogických aktivit v rodině*. Svojtka & Co.
- Tordjman, N. (2018). *Hmyz a jiní bezobratlí*. Svojtka & Co.
- Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Karolinum.
- Vácha, Z. (2015). *Didaktické využití školních zahrad v české republice na primárním stupni základní školy*.
- Valkounová, T., & Daniš, P. (2019). *Nejlepší hry z lesních školek*. CPress.
- Vévodová, H. (2012). *Cvičení s říkankou pro malé děti*. Edika.
- Zommer, Y. (2016). *Velká kniha drobné havěti: brouci, mouchy, žížaly a jiné potvůrky*. Slovart.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Sadba osení

Příloha č. 2: Jak roste hrách

Příloha č. 3: Zakládání záhonů

Příloha č. 4: Zelenina

Příloha č. 5: Setí semen do záhonů

Příloha č. 6: Bylinková spirála

Příloha č. 7: Jabloň

Příloha č. 8: Květinové náramky

Příloha č. 9: Meduňková šťáva

Příloha č. 10: Mraveniště

Příloha č. 11: Přesnídávka

Příloha č. 12: Štrúdl

Příloha č. 13: Uspávání broučků

Příloha č. 14: Hrabání listí

Příloha č. 15: Slunečnice

Příloha č. 16: Lojové koule

Příloha č. 1

Sadba osení

Příloha č. 2

Jak roste hrách

Příloha č. 3

Zakládání záhonů

Příloha č. 4

Zelenina

Příloha č. 5

Setí semen do záhonů

Příloha č. 6

Bylinkková spirála

Příloha č. 7

Jabloň

Příloha č. 8

Květinové náramky

Příloha č. 9

Meduňková šťáva

Příloha č. 10

Mraveniště

Příloha č. 11

Přesnídávka

Příloha č. 12

Štrúdl

Příloha č. 13

Uspávání broučků

Příloha č. 14

Hrabání listí

Příloha č. 15

Slunečnice

Příloha č. 16

Lojové koule

